

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРКАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ
КАФЕДРА ФІЛОСОФСЬКИХ І ПОЛІТИЧНИХ НАУК

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

до семінарських занять та самостійної роботи
з дисципліни «Історія античної філософії»
для здобувачів освітнього ступеня бакалавра
спеціальності 033 «Філософія» денної форми навчання

Черкаси 2018

УДК 1 (091)
М 54

Упорядник: Дроздова Т.О., *к.ф.н., доцент*,

Рецензент Кулешов О.В., *к.ф.н., доцент*

Методичні рекомендації до семінарських занять та самостійної роботи з дисципліни «Історія античної філософії» для здобувачів освітнього ступеня бакалавра спеціальності 033 «Філософія» денної форми навчання. [Електронний ресурс] / [Упоряд. : Т.О. Дроздова] ; М-во освіти і науки України, Черкас. держ. технол. ун-т. – Черкаси : ЧДТУ, 2018. – 46 с. – Назва з титульного екрана.

Викладено матеріали навчально-методичного характеру, наведено логіку проведення семінарських занять, завдання для самостійної роботи з дисципліни «Історія античної філософії», подано вимоги щодо їх виконання, тести та перелік рекомендованої літератури.
Для студентів спеціальності 033 «Філософія» денної форми навчання.

УДК 1 (091)

В авторській редакції.

Виробничо-практичне
електронне видання
мережного використання

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Тема 1.....	6
Тема 2.....	8
Тема 3.....	11
Тема 4.....	13
Тема 5.....	17
Тема 6.....	19
Тема 7.....	21
Тема 8.....	22
Тема 9.....	24
Тема 10.....	26
Тема 11.....	28
Тема 12.....	30
Тема 13.....	32
Тема 14.....	34
Тема 15.....	35
Тема 16.....	36
Тема 17.....	40
Тестові завдання.....	42
Рекомендована література.....	45

ВСТУП

Курс «Історія античної філософії» є першою ланкою в системі історико-філософської підготовки студентів спеціальності 033 «Філософія». Його важливість зумовлена насамперед фундаментальним значенням, що мала епоха античності для становлення людської культури в цілому, а також значущістю в історії світової філософії періоду становлення філософської проблематики, виникнення перших філософських учень, шкіл, течій і напрямів, формування теоретичної форми світогляду, що прийшла на зміну світогляду міфологічному.

Метою курсу є виявлення логіки історико-філософського процесу в його найбільш важливій фазі – зародження, становлення й утвердження.

Навчальна задача курсу: ознайомити студентів з історією виникнення і розвитку філософських ідей античності; з найважливішими філософськими поняттями і категоріями, які були створені античними філософами; розкрити і дати можливість збагнути історичну сутність способу філософування старогрецьких мислителів; дати наукове уявлення про історичне значення античної філософської спадщини у контексті світової філософії; формувати засади теоретичного мислення.

Результати навчання:

- розуміння сутності та специфіки історико-філософського знання, його значення для сучасної культури;
- знання категорій античної філософії, що вироблені для осмислення фундаментальних вимірів та цінностей людського буття та природи;
- знання внутрішньої логіки становлення людського мислення;
- уміння орієнтуватися у складній системі вчень, шкіл, напрямків, концепцій античної філософії та використовувати їх у своїх світоглядних та наукових пошуках;
- уміння когерентно мислити, встановлювати зв'язки між явищами, об'єктами та процесами.

Навчально-методичне видання «Методичні рекомендації до семінарських занять та самостійної роботи з дисципліни «Історія античної філософії» для здобувачів освітнього ступеня бакалавра спеціальності 033 «Філософія» денної форми навчання» спрямоване допомогти студентам при підготовці до семінарських занять та при організації самостійної роботи з курсу, оскільки у ньому викладено матеріали навчально-методичного характеру, наведено логіку проведення семінарських занять, завдання для самостійної роботи студентів з дисципліни «Історія античної філософії», подано вимоги щодо їх виконання, тести та перелік рекомендованої літератури.

Обсяг семінарських занять становить 34 години, обсяг самостійної роботи – 105 годин.

Теми семінарських занять з курсу «Історія античної філософії»

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Начала античної філософії. Протофілософія Еллади	2
2	Іонійські філософи мілетської школи	2
3	Філософія піфагорійців та Геракліта	2
4	Елейська філософія	2
5	Філософія Емпедокла та Анаксагора	2
6	Атомісти	2
7	Софісти	2
8	Сократ та сократичні школи	2
9	Життя і твори Платона. Вчення Платона про ідеї. Фізика	2
10	Психологія Платона. Гносеологія та логіка Платона	2
11	Етика та політика Платона	2
12	Твори Арістотеля. Онтологія Арістотеля. Основний закон буття. Сущє та сутність. Теологія. Арістотель про буття у попередників. Вчення про предмет фізики і про природу. Вчення про безкінечність. Рух, час, простір у Арістотеля	2
13	Арістотель. Космологія. Біологія. Психологія. Гносеологія. Логіка. Етика. Естетика	2
14	Політика та соціальна філософія у Арістотеля	2
15	Філософія Академії та Лікею	2
16	Епікур. Стоїки. Скептики. Еклектизм	2
17	Римська філософія	2
Разом		34

ТЕМА 1. НАЧАЛА АНТИЧНОЇ ФІЛОСОФІЇ. ПРОТОФІЛОСОФІЯ ЕЛЛАДИ

Навчальні матеріали

Таблиця 1 – Періодизація античної філософії

Докласичний період досократичний	VI – V ст. до н.е.	Мілетська школа
		Піфагор
		Геракліт
		Елейська школа
		Емпедокл
		Демокріт
		Анаксагор
Класичний період	V – IV ст. до н.е.	Софісти
		Сократ
		Платон
		Арістотель
Посткласичний період	IV ст. до н.е. – V н.е.	Епікур
		Стоїки
		Скептики
		Неоплатоніки

План семінарського заняття

1. Передумови виникнення та загальний характер давньогрецької філософії.
Космос – фюсіс – логос.

2. Риси античної філософії.
3. Джерела вивчення античної філософії.
4. Періодизація античної філософії. Іонійська та італійська традиції.
5. Гомер: теогонія та космогонія, боги та люди.
6. Гесіод: соціальні питання, теогонія, космогонія, антропогонія, моральні ідеали.
7. Орфічна філософія: космогонія та антропогонія, душа та тіло.
8. Сім мудреців.

Література

1. Адо Пьер. Что такое античная философия. – М., 1999, С.16-38.
2. Античные философы (свидетельства, фрагменты и тексты). Сост. Аветисьян А.А. Киев, 1972. С.5-51.
3. Антология мировой философии: В 4-х томах. М., 1969. Т.1. Ч.1. С.269-280.
4. Вундт В. Греческое мировоззрение. – Пг., 1916.
5. Кессиди Ф.Х. От мифа к логосу. М., 1972. С. 3-102, 175-324.
6. Кондзьолка В.В. Нариси історії античної філософії. Львів, 1993.
7. Лосев А.Ф. Античная мифология в ее историческом развитии. М., 1967.
8. Гатри У. К. Ч. История греческой философии: в 6 т. [пер. с англ. под ред. и с прим. Л. Я. Жмудя]. — СПб.: «Владимир Даль», 2015. – Т. 1: Ранние досократики и пифагорейцы. — 863 с.
9. Возняк С.М. Філософія Стародавнього світу. Конспект лекцій. Частина II. Антична філософія. – Івано-Франківськ: Плай, 2004. –139 с.
10. Чанышев А.Н. История философии Древнего мира: Учебник для вузов. – М.: Академический проект, 2005. – С. 129-594.
11. Асмус В.Ф. Античная философия. – М., 1976. – 531с.

Завдання для самостійної роботи

1. **Напишіть короткий конспект відповіді на питання** «Джерела вивчення античної філософії», використавши роботи Япа Мансфельда «Джерела елліністичної філософії» та У. Ч. Гатрі «Історія грецької філософії» (Т.1 «Вступ і короткий огляд» С.75-109).
2. **Напишіть коротке есе за одною з запропонованих тем:**
 1. Гомер:
 - а. теогонія та космогонія;
 - б. боги та люди.
 2. Гесіод:
 - а. соціальні питання,
 - б. теогонія,
 - с. космогонія,
 - д. антропогонія,
 - е. моральні ідеали.

ТЕМА 2. ІОНІЙСЬКІ ФІЛОСОФИ МІЛЕТСЬКОЇ ШКОЛИ

Навчальні матеріали

Перші з відомих нам грецьких філософів жили у місті Мілет на узбережжі півострова Мала Азія (зараз це територія Туреччини). Вони складають так звану *Мілетську школу* (її ще іноді називають *Іонійською* за назвою регіону).

Її представники *Фалес, Анаксимандр, Анаксимен*.

Мілетські філософи вперше поставили філософське питання про першооснову світу – *архе* (те, що сучасна філософія називає *субстанцією*). Такою основою Фалес вважав *воду* (схеми 1, 2), Анаксимандр – дещо невизначене, безмежне (*апейрон*) (схеми 3, 4), Анаксимен – *повітря* (схеми 5, 6). Всі речі у світі виникають з цієї основи (наприклад, через згущення або розрідження), а потім зникають у ній же.

Цикл збереження природи за ФАЛЕСОМ

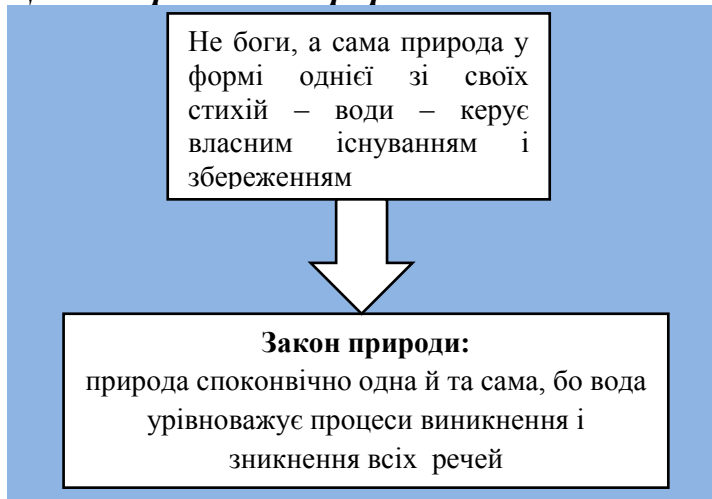

Схема 1. Цикл збереження природи за Фалесом

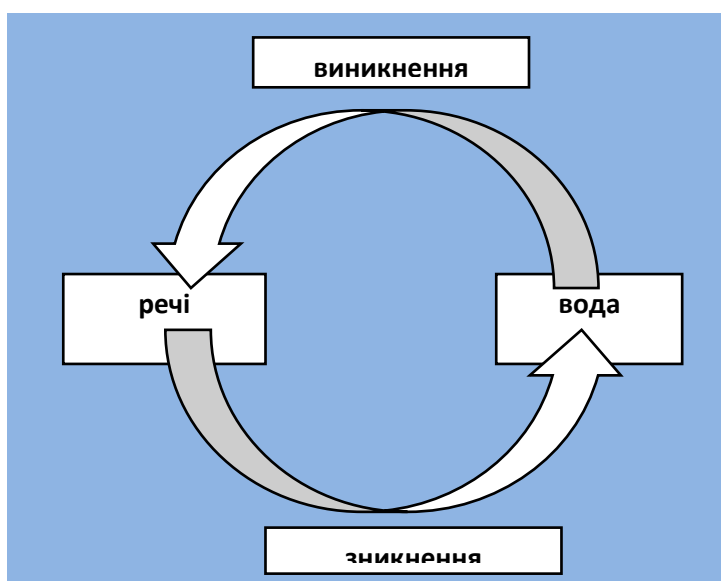

Схема 2. Цикл збереження природи за Фалесом

Цикл збереження природи за АНАКСИМАНДРОМ

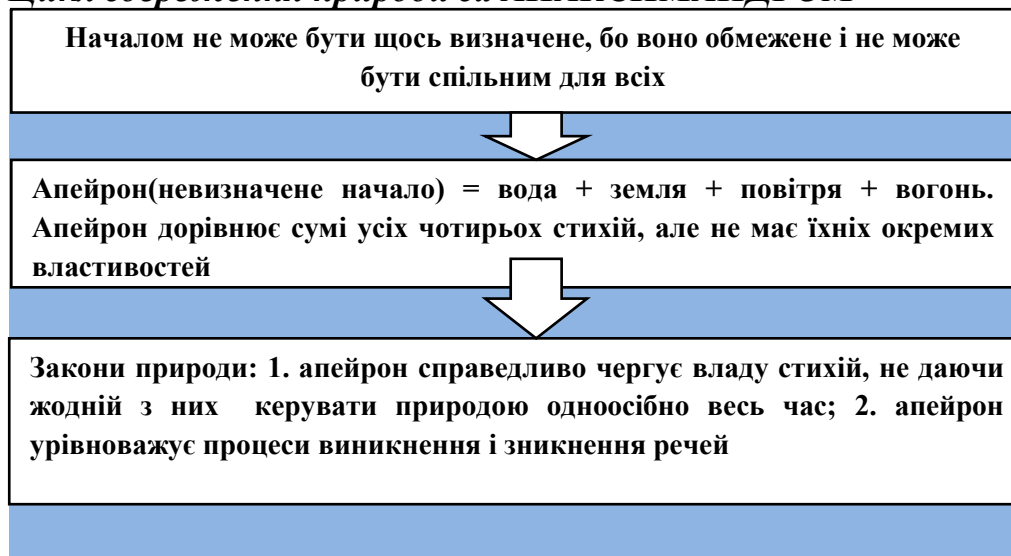

Схема 3. Цикл збереження природи за Анаксимандром

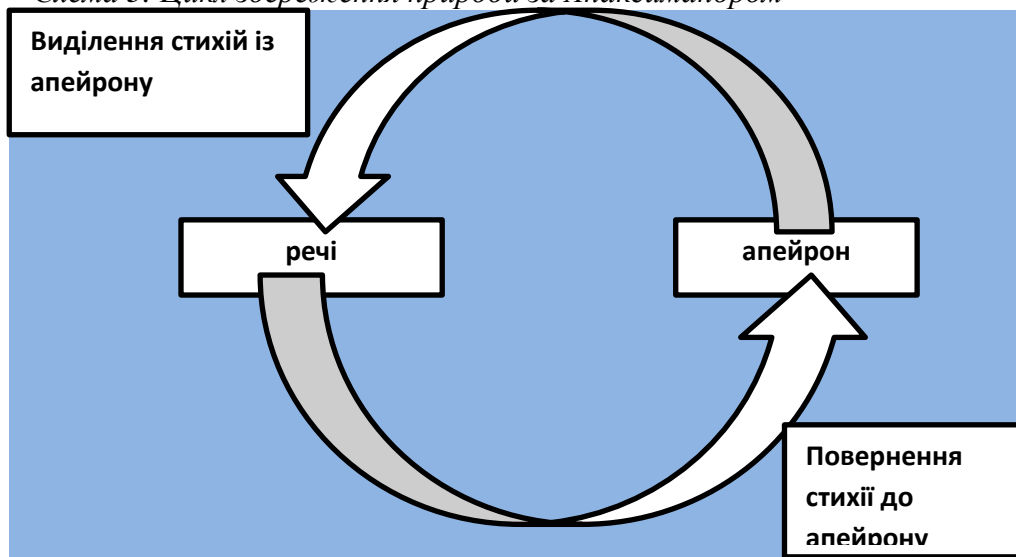

Схема 4. Цикл збереження природи за Анаксимандром

АНАКСИМЕН: цикл збереження природи

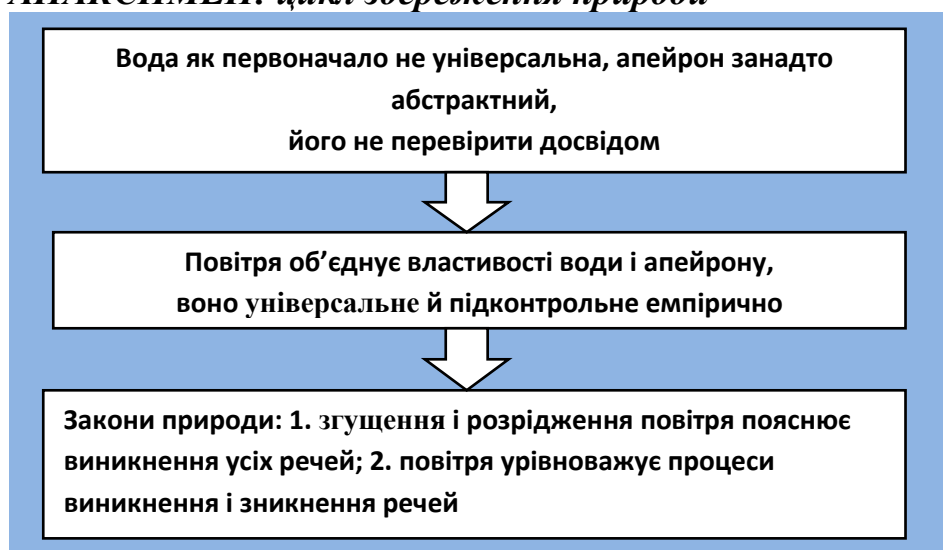

Схема 5. Анаксимен: цикл збереження природи

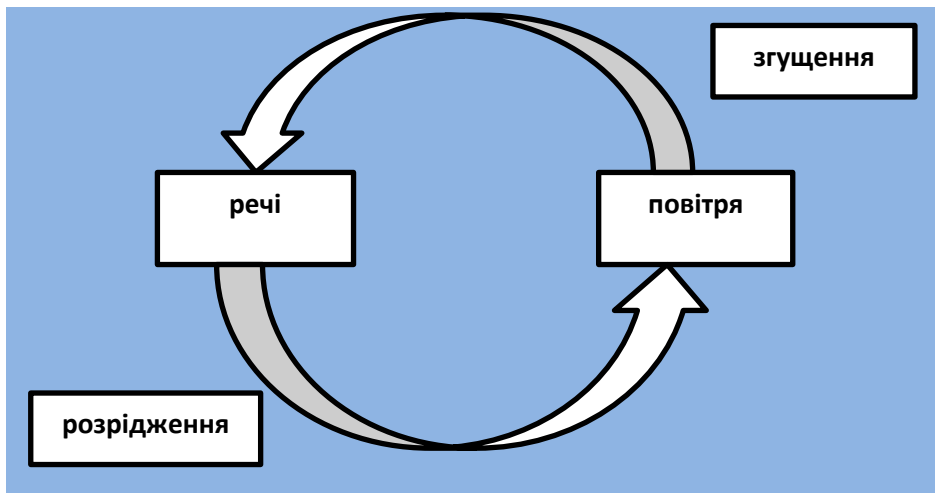

Схема 6. Анаксимен: цикл збереження природи

План семінарського заняття

1. Загальна характеристика мілетської школи. Поняття архе.
2. Фалес як науковець (математика, астрономія) і як філософ (вода як архе: єдність усіх речей, раціональне пояснення).
3. Анаксимандр: космогонія та космологія, походження життя тварин та людей. Поняття апейрону у філософії Анаксимандра.
4. Вчення про протилежності.
5. Повітря як архе у вченні Анаксимена. Зміни як наслідок розрідження та згущення.
6. Космологія, космогонія, метеорологія Анаксимена.

Література

1. Михайлова Э.Н., Чанышев А.Н. Ионийская философия. М., 1966.
2. Гомперц Т. Греческие мыслители: в 2 т. – СПб.: Алетейя, 1999. – Т 1. – 604с.; Т. 2: Сократ и сократики. – 267 с.
3. Коплстон Ф. История философии. Древняя Греция и Древний Рим: в 2 т.; [пер. с англ. Ю.А. Алакина]. – М.: ЗАО: Центр-полиграф, 2003. – Т.1. – 335 с.; Т. 2. – 319 с.
4. Маковельский А. Досократики. Первые греческие мыслители в их творениях, в свидетельствах древности и в свете новейших исследований.: в 2 ч. – Казань: Издание книжного магазина М. А. Голубева. – 1914-1915. – Ч.1: Доэлеатовский периодъ. – 1914. – 246 с.; Ч. 2: Элеатовский периодъ. – 1915. – 256 с.
5. Шредингер Э. Природа и греки. – Ижевск: НИЦ «Регулярная и хаотическая динамика», 2001. – 80 с.

Завдання для самостійної роботи

Дайте відповіді на питання:

1. Як ви гадаєте, чому одним з перших філософських питань стало питання про першоначало?

2. Хто з античних мислителів був першим діалектиком? Обґрунтуйте свою відповідь.
3. Чому у давнину не було (і не могло бути) чіткого поділу між філософією та іншими науками, а філософи були одночасно і математиками, і астрономами, і механіками?

ТЕМА 3. ФІЛОСОФІЯ ПІФАГОРІЙЦІВ ТА ГЕРАКЛІТА

Навчальні матеріали

Піфагор

Для Піфагора та його послідовників філософія повинна була служити основою способу життя та шляхом до спасіння. Якщо хтось досліджує людину і космос як засіб для керівництва власним життям, то система, що з'являється в результаті природно повинна пропонувати такого роду допомогу. Для піфагорійців найважливішою частиною філософії була та, що вчила про людину. Природу людської душі, її відношення з іншими формами життя та зі всесвітом. Тому це перший аспект його філософії. Другий аспект полягає в тому, що піфагореїзм можна трактувати як філософію форми, третій – це математична та числова складова вчення піфагореїзму. Тобто, можна виділити 3 блоки філософії Піфагора:

- Людина та її місце у природі
- Філософія форми
- Філософія числа

Геракліт: основи вчення

У його вченні основою світобудови є вогонь – стихія творча і руйнівна, що дає життя і віднімає його. Вогонь – це вищий закон, що керує світом, або логос. Подібно тому, як полум'я зігріває дім і спалює його, людина, народжуючись, тобто знаходячи життя, у той же час робить перший крок назустріч смерті. Протилежності збігаються. Шлях нагору, за словами Геракліта, є разом з тим і шлях униз.

Наслідком такого ототожнення протилежностей стає уява Геракліта про абсолютну мінливість і плинність буття, знамените *panta rei* - усе тече.

Назвавши будь-яку властивість будь-якого явища, можна відразу поміняти цю характеристику на протилежну: наприклад, про одну й ту саму людину можна сказати, що вона молода і стара одночасно, усе питання в тім, з якої сторони відрахувати її вік. Усяке визначення відносне. Дорослішаючи, юнак «народжується» як доросла людина, але «помирає» як юнак. Загибель одного явища є народженням іншого. Ця загальна мінливість стрімка і необоротна.

Загальновідомим є афоризм Геракліта про те, що не можна двічі ввійти в ту саму річку. (Послідовник Геракліта Кратіл підсилив цю тезу, сказавши, що це неможливо зробити навіть один раз: поки ми входимо, вода уже протекла, ріка вже перестала бути тим, чим вона була ще мить тому).

Тож, вчення Геракліта можна представити 3 основоположними тезами:

- (а) гармонія – це плід протилежностей, тому основним фактором природного світу є війна (ворожнеча, полемос)
- (б) все знаходиться у непевному рухові і змінах;
- (в) світ – це живий та безсмертний вогонь

План семінарського заняття

1. Життя Піфагора та історія піфагорійського союзу.
2. Основні елементи філософії Піфагора:
 - а) людина та її місце у природі;
 - б) числа і космос;
 - в) числа і речі.
3. Абстракції як числа.
4. Природа душі.
5. Середній (Філолай) та пізній (Архіт) піфагореїзм.
6. Арістотель про піфагорійців.
7. Життя Геракліта. Стиль філософствування.
8. Місце Геракліта у філософській традиції. Метод філософствування. Самопізнання. Логос.
9. Основні положення вчення Геракліта: гармонія протилежностей (війна – батько всіх речей); *panta rei*; космос як вічний вогонь.

Література

1. Гомперц Т. Греческие мыслители: в 2 т. – СПб.: Алетейя, 1999. – Т 1. – 604с.; Т. 2: Сократ и сократики. – 267 с.
2. Коплстон Ф. История философии. Древняя Греция и Древний Рим: в 2 т.; [пер. с англ. Ю.А. Алакина]. – М.: ЗАО: Центр-полиграф, 2003. – Т.1. – 335 с.; Т. 2. – 319 с.
3. Маковельский А. Досократики. Первые греческие мыслители в их творениях, в свидетельствах древности и в свете новейших исследований.: в 2 ч. – Казань: Издание книжного магазина М. А. Голубева. – 1914-1915. – Ч.1: Доэлеатовский период. – 1914. – 246 с.; Ч. 2: Элеатовский период. – 1915. – 256 с.
4. Чанышев А.Н. Итальянская философия. – М.: Издательство Московского университета, 1975. – 216 с.
5. Шредингер Э. Природа и греки. – Ижевск: НИЦ «Регулярная и хаотическая динамика», 2001. – 80 с.

Завдання для самостійної роботи

1. Дайте відповіді на питання:

2. Чому Піфагор та його послідовники вважали числа світовою першоосновою?
3. Чи можна вважати число більш універсальним початком у порівнянні із конкретними природними стихіями?

4. Чим відрізняється розуміння першооснови Піфагором від першооснови Фалеса, Геракліта?

2. Прочитайте деякі уривки з висловлювань Геракліта, спираючись на них, побудуйте коротку доповідь на одну з запропонованих тем:

1. Метод філософствування Геракліта.

2. Стиль філософствування Геракліта.

3. Геракліт про сучасників і попередників.

1: Щодо інших людей, то вони не усвідомлюють того, що роблять, подібно до тих, що сплять

17: Більшість людей не мислять речі такими, якими їх зустрічають, а пізнавши, не розуміють, але уявляють

22: Шукаючи золота, багато землі перекопують, та знаходять мало.

29: Найкращі надають перевагу одному перед всім... натовп же насичується як скотина

34: Ті, що слухаючи, не розуміють, подібні до глухих, це про них говорять: будучи тут, вони відсутні.

Коли люди дивувалися, що він грається з дітьми, він відповідав: Чого дивуєтесь, негідники, хіба не краще так гратися, ніж керувати у вашій державі?

49: Один для мене – 10000, якщо він найкращий

33: Ефесяни заслуговують, щоб їх стратили усіх, а місто залишили б на дітей, за те, що вони вигнали Гермодора (мужа, найкращого з-поміж них, зі словами: «Серед нас не буде найкращих, а якщо є такий, нехай живе на чужині з іншими»

43: Зухвалість треба гасити швидше, ніж пожежу.

104: Що в них за розум або розуміння? Вуличним поетам вони довіряють, а вчитель для них - натовп, бо не знають вони, що багато поганих, мало хороших.

56: Люди обманюються явищами, подібно до Гомера, хоча він був мудрішим від усіх еллінів. Але його обдурили діти, що загадали йому загадку: «що побачили й упіймали, те втратили, чого не бачили і не впіймали, те нам у прибуток»

72: І з тим, з чим вони весь час спілкуються (з логосом, що всім керує), з тим вони в розладі.

87. Дурень у захваті від будь-яких слів.

40. Багато знання (*polymathie*) не навчає розуму, інакше воно б навчило Гесіода та Піфагора, і з ними Ксенофана та Гекатея.

57: Учитель багатьох Гесіод – вважається, що знає він багато, але не зрозумів він, що день і ніч – те саме.

ТЕМА 4. ЕЛЕЙСЬКА ФІЛОСОФІЯ

Навчальні матеріали

Учення елеатів – новий крок у становленні давньогрецької філософії, в розвитку її категорій, у тому числі категорії субстанції. Якщо в іонійців

субстанція фізична, у піфагорійців – математична, то в елейців вона філософська, бо нею є буття як таке, більше того, саме елейці поставили питання про *співвідношення мислення і буття*, те, що пізніше було названо основним питанням філософії. Тому можна стверджувати, що формування античної філософії завершується в елейській школі, бо там протофілософія стає філософією.

У VI ст. до н. е. представником Елейської школи філософії Парменідом було введено у філософію категорію *буття* для позначення справжньої реальності, що протистоїть чуттєвому світу, тобто того, що вічно існує і може бути пізнаним тільки через мислення. Про світ буття можна отримати істинне знання, а про світ чуттєвих речей – лише суб'єктивну гадку (цю тезу прийме Платон, розрізняючи світ ідей і світ чуттєвих речей). Чуттєве знання розцінюється як думка (гадка), поверхнева й хибна, істинним ж визнавалося логічне знання. Буття, на думку Парменіда, вічне, неподільне, незмінне, нерухоме. Своїм вченням про його тотожність мисленню Парменід започаткував *метафізику* як філософське вчення про першооснови суцього та їхнє істинне пізнання, тобто раціоналістичну філософію у широкому і вузькому значенні цього слова.

Зрозуміло, вічність, неподільність, нерухомість та незмінність буття викликають неприйняття на рівні здорового глузду. Але Парменід, використавши логіку, змушує нас прийняти розумом його аргументи.

Вічність буття можна вивести з самого поняття буття, адже слово *буття* утворене від дієслова *бути*, що має особову форму *є*. Якщо дещо є зараз, хіба могло бути так, що його не було у минулому. В цьому випадку дещо мусило виникнути з нічого. Але ж з нічого нічого не виникає. Тобто, якщо дещо є тепер, це з необхідністю означає, що воно було у минулому.

Якщо дещо є тепер, може статися, що його не буде у майбутньому? Ні, адже це означатиме, що дещо перетворилося на ніщо. Але дещо не може перетворитися на ніщо. Тобто, якщо дещо є тепер, це означає, що воно обов'язково буде у майбутньому. Значить, якщо дещо є тепер, воно з необхідністю було і буде. Тобто буття вічне.

Ще одним аргументом на користь вічності буття є неможливість логічного помислення виникнення. Якщо А виникло з В, то В містило в собі принаймні дещо від А, тобто в В було дещо, відмінне від В, отже, В було і не було В, що не вірогідно.

Учень Парменіда Зенон Елейський для захисту та обґрунтування поглядів свого учителя використав метод *апорій*, метод доведення від протилежного, спростовуючи або зводячи до абсурду тезу, протилежну початковій.

Апорія (від грец. *aporía* – безвихідне становище) – поняття, що позначає у давньогрецькій філософії проблему, яку важко вирішити. Апорія виникає тому, що у самому предметі або у понятті про нього виникає суперечність.

Апорії Зенона «проти руху»

Дихотомія

Припустимо, що людині необхідно подолати певну відстань. Ніхто не заперечить, що перш ніж це зробити людині необхідно пройти половину від цієї відстані, а перед тим половину від половини, а ще раніше – половину від половини від половини. І так – нескінченно. Отже, людина в принципі не може зрушити з місця, тобто рух не може початися. Значить він неможливий.

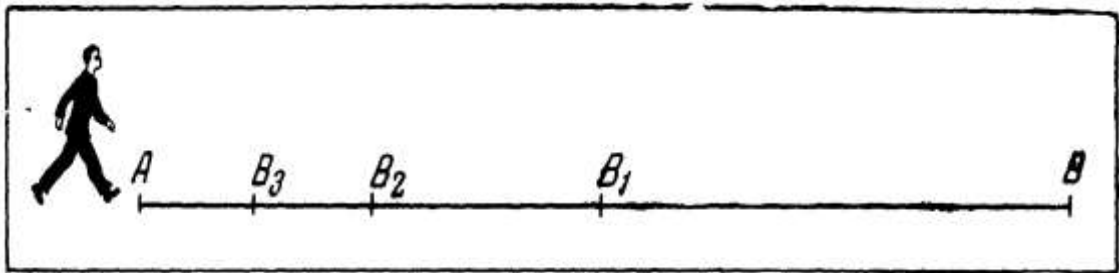

Рисунок 1. Дихотомія

Ахіллес і черепаха

Ахіллес, відомий серед героїв швидкістю свого бігу, змагається з черепахою. Вони стартують одночасно, але при цьому точка, звідки починає рух черепаха, знаходиться попереду місця старту Ахіллеса. Бігун швидко долає відстань до точки, звідки починала шлях черепаха, але за цей час повільна черепаха встигла проповзти ще трохи вперед. Ахіллес долає і цю малу відстань, але черепаха знову встигає відповзти трохи вперед. Ахіллес знову переноситься в місце, де знаходилася черепаха, але та знову здолала деяку частину шляху. І так триває до нескінченності: Ахіллес все ближче до черепахи, але ніколи не може її не лише перегнати, але навіть наздогнати.

Сенс перших двох апорій полягає в тому, що якщо простір ділимий до нескінченності, то рух нездійснений.

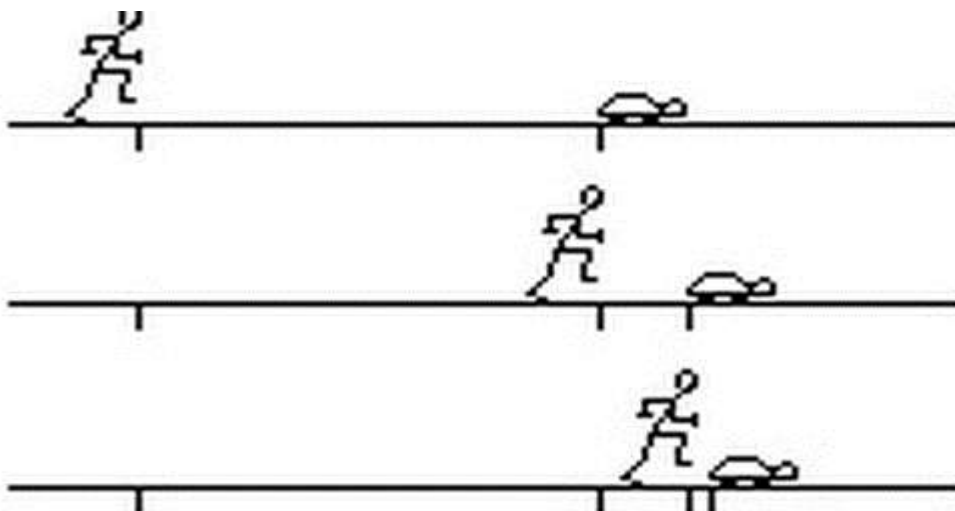

Рисунок 2. Ахіллес і черепаха

Стріла

Ця апорія показує, що рух неможливий і при запереченні нескінченної подільності простору, тобто при його представленні у вигляді суми неділимих місць. Подивіться на стрілу, що летить, – пропонує Зенон. Вона завжди займає рівне собі місце, тобто покоїться в ній. І так в кожен момент польоту стріли вона знаходиться в місці, в якому покоїться. Отже, скільки вона летить – стільки нерухома. Адже рух не може утворитися з суми станів спокою.

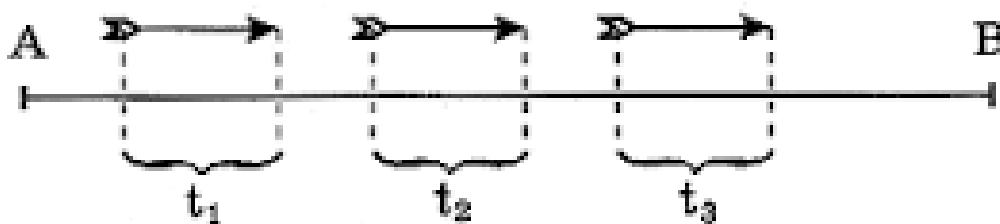

Рисунок 3. Стріла

План семінарського заняття

1. Космогонія та онтологія Ксенофана.
2. Антиміфологізм, бог у Ксенофана.
3. Метафізика Парменіда. Буття та небуття. Буття та мислення у Парменіда. Апорії та епіхейреми Зенона Елейського.
4. Внесок Мелісса у філософію елеатів.

Література

1. Хайдеггер М. Парменид. – СПб.: «Владимир Даль», 2009. – 383 с.
2. Фрагменты ранних греческих философов. – М.: Наука, 1989. – Ч. 1: От эпических теокосмогоний до возникновения атомистики. – 577 с.
3. Антология мировой философии: в 4-х т. – М.: Мысль, 1969–1972–. –Т.1: Философия древности и средневековья. – 1969. – С.262–576.
4. Читанка з філософії: в 6 кн. – К.: Фірма «Довіра», 1992. – Кн.1: Філософія Стародавнього світу. – С. 93-207.
5. Маковельский А. Досократики. Первые греческие мыслители в их творениях, в свидетельствах древности и в свете новейших исследований.: в 2 ч. – Казань: Издание книжного магазина М. А. Голубева. – 1914-1915. – Ч.1: Доэлеатовский период. – 1914. – 246 с.; Ч. 2: Элеатовский период. – 1915. – 256 с.
6. Шредингер Э. Природа и греки. – Ижевск: НИЦ «Регулярная и хаотическая динамика», 2001. – 80 с.

Завдання для самостійної роботи

Підготуйте реферат або презентацію за однією з запропонованих тем:

1. Космогонія та онтологія Ксенофана.
2. Метафізика Парменіда.

3. Апорії та епіхейреми Зенона Елейського.
4. Внесок Мелісса у філософію елеатів.

ТЕМА 5. ФІЛОСОФІЯ ЕМПЕДОКЛА ТА АНАКСАГОРА

Навчальні матеріали

Емпедокл

Попередні течії поставили одна супроти однієї дві різні тези – дійсне буття є незмінне, стале (піфагорейці, елеати) — і дійсне буття є мінливе, навіть зміна сама. Природними були спроби примирити ці точки погляду. Найстарша спроба такого типу належить Емпедоклові в Сицилії (друга половина V ст.), філософові, що де в чому переймає традиції піфагорійців (спосіб життя) і найближче з усіх грецьких філософів наближається до типу релігійного реформатора. Емпедокл учить (у своїй філософічній поемі, з якої збереглася значна частина) про існування чотирьох незнаних елементів: землі, води, повітря й вогню. На них впливають дві сили — Любов та Ненависть, що з них за чергою то одна, то друга дістає перевагу. Так до питання про субстанцію, що ставили перші грецькі філософи, приєднується не менш важливе питання про ті сили, які керують світовим процесом. Щоправда, вже раніше як така сила (закон) нам відомий «Логос» Геракліта. Але Емпедокл, характеризуючи ближче ці обидві сили та характер їх чинності, робить подальший крок уперед. Обидві сили мають забарвлення Божественного буття. Вони схарактеризовані вже своїми іменами «психологічно». Критикуючи народні релігійні вірування, Емпедокл ближчий до традиції грецької релігії, аніж елеати або Геракліт.

Значна частина його поеми була присвячена історії світу. Любов та Ненависть виступають тут, як сили тяжіння та відштовхування. Коли панує або переважає Любов, усі елементи змішуються в велику кулю, в якій все неподільне, нерозрізнене: цей божественний, самозадоволений, самодостатній Сфер (слово, що Емпедокл вживає, ніби як власне ім'я) нагадує нам абсолютне буття елеатів своєю формою та своїми властивостями. Але помалу починає посилюватись Ненависть: вона розділяє та розриває елементи. Сфер розсипається, так повстає наш світ. Фантастично-поетична картина, яку малює Емпедокл, подає нам зміст його уявлення про будову та життя світу. Розподілені елементи знаходять собі властиве місце в цьому світі: посередині земля, коло неї вода, навколо повітря, на зовнішній периферії світу – вогонь. Постає жива матерія, спочатку рослини, які, на думку Емпедокла, мають психічне життя, та в яких він перший помітив існування статевих ознак. Живі тварини повстають своєрідним шляхом — з землі породжуються окремі органи тваринних тіл — окремі голови, руки, плечі, очі тощо. Вони сполучуються випадково, повстають дивовижні істоти: мішані з частин людських та тваринних тіл, такі, що складаються з самих рук, такі, що є напівчоловіки, напівжінки. Ті з них, що непристосовані до життя, що не можуть розмножуватись, гинуть; залишаються ті, що здібні до самостійного існування

та можуть продовжувати існування породи. Так знову, як ми це зустрічали вже в Анаксимандра, з'ясовано повстання доцільних істот з випадку, думка, що грає пізніше чималу роль (Демокрит, епікурейці, в нові часи майже усі теорії еволюції аж до дарвінізму).

Анаксагор

Анаксагор (500-428) з Малої Азії, жив в Афінах, як приятель відомого політика Перікла. Анаксагор вважав незмінними субстанціями окремі гатунки матерії, відомі нам з повсякденного життя: воду (але солодку й морську, як різні субстанції), м'ясо, кості, каміння і т. д. Ці субстанції розпадаються на дрібні частинки (гомемерії – «подібнчастинні», однорідні), зі змішування яких повстає все на світі. Процесом змішування або розділення керує світова сила — розум (або «дух» – по-грецьки «нус»).

Ближчі деталі думок Анаксагора нам не відомі. Але із не численних уривків його творів нам ясно, що його завдання було легше, аніж попередніх філософів: розум, що володіє «усяким знаттям та великою силою» керує ззовні матеріальним буттям, впорядковує світ доцільно та гармонійно; розумність сили, що править світом, з'ясовує доцільну будову світу. Анаксагор ставиться скептично до народних вірувань в божественність матеріальних об'єктів (напр. сонця). Якщо його нус, здається, ще не цілком позбавлений матеріальних ознак (його розум або дух «найтонша та найчистіша з усіх речей»), то все ж можемо вважати його представником монотеїстичного теїзму, уявлення про єдине духове Божество, що панує над світом ззовні

План семінарського заняття

1. Емпедокл про начала суцього. 4 фази.
2. Метемпсихоз.
3. Любов та ненависть.
4. Другий синтез.
5. Гносеологія Емпедокла.
6. Проблема буття та небуття у Анаксагора.
7. Гомемерії.
8. Нус.

Література

1. Возняк С.М. Філософія Стародавнього світу. Конспект лекцій. Частина II. Антична філософія. – Івано-Франківськ: Плай, 2004. –139 с.
2. Чанышев А.Н. История философии Древнего мира: Учебник для вузов. – М.: Академический проект, 2005. – С. 129-594.
3. Асмус В.Ф. Античная философия. – М., 1976. – 531с.
4. Лосев А.Ф. История античной философии в конспективном изложении. — М.: Мысль, 1989. — 204 с.
5. Шредингер Э. Природа и греки. – Ижевск: НИЦ «Регулярная и хаотическая динамика», 2001. – 80 с.
6. Рожанский Н. Д. Анаксагор. М., 1972.

Завдання для самостійної роботи

Підготуйте реферат або презентацію за однією з запропонованих тем:

1. Емпедокл про начала суцього.
2. Гносеологія Емпедокла
3. Анаксагор як науковець
4. Нус у Анаксагора.
5. Походження життя у філософії Анаксагора.

ТЕМА 6. АТОМІСТИ

Навчальні матеріали

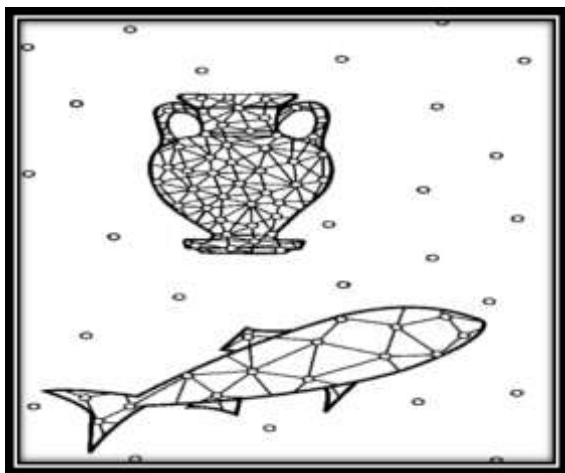

Рисунок 4. Атомістичне вчення Демокріта

Усе складається з неподільних часток (а-томос), які однакові за речовиною, з якої складаються, але відрізняються формою, розташуванням у просторі та відносно одне одного. Атоми споконвічно рухаються, механічно тиснучи та штовхаючи один одного. Між ними є тільки порожній простір. Різноманітні речі виникають завдяки групуванню атомів (рисунок 4).

Матеріалістичне пояснення Демокрітом процесу пізнання

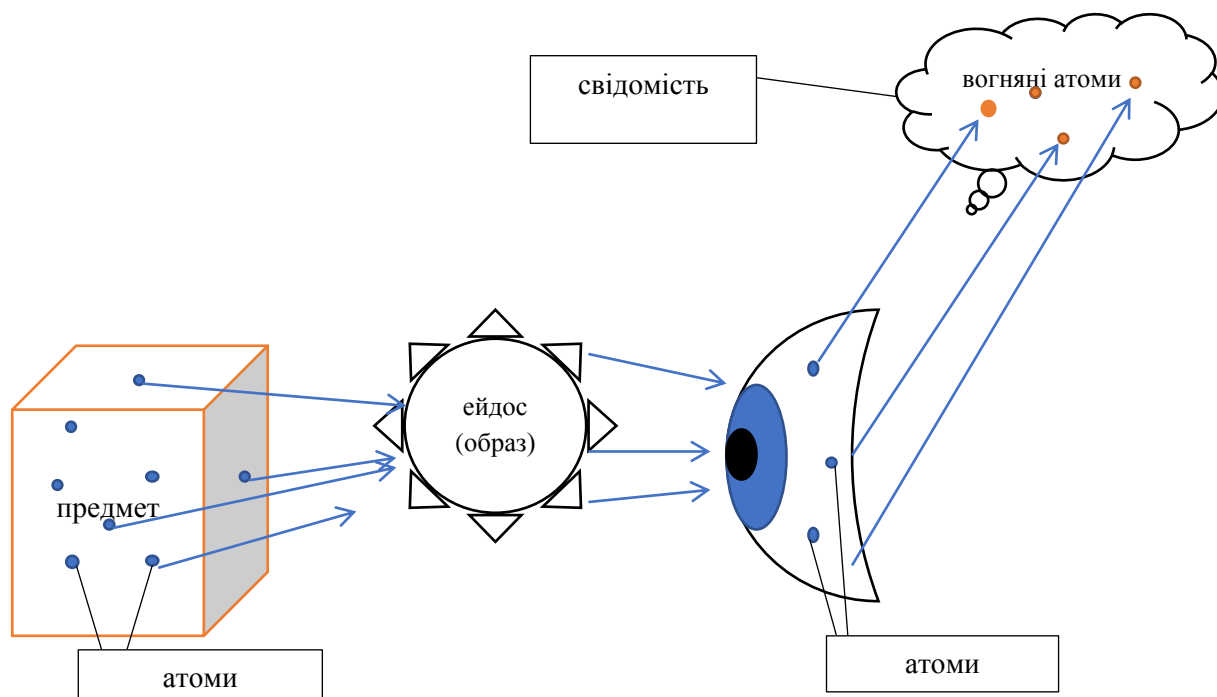

Рисунок 5. Матеріалістичне пояснення Демокрітом процесу пізнання

План семінарського заняття

1. Атоми та порожнеча.
2. Космогонія. Походження життя.
3. Необхідність як причинність. Випадковість.
4. Антропологія та психологія Демокріта.
5. Гносеологія Демокріта.
6. Етико-соціальні погляди Демокріта.

Література

1. Возняк С.М. Філософія Стародавнього світу. Конспект лекцій. Частина II. Антична філософія. – Івано-Франківськ: Плай, 2004. –139 с.
2. Асмус В. Ф. Демокрит. М., 1960.
3. Чанышев А.Н. История философии Древнего мира: Учебник для вузов. – М.: Академический проект, 2005. – С. 129-594.
4. Асмус В.Ф. Античная философия. – М., 1976. – 531с.
5. Лосев А.Ф. История античной философии в конспективном изложении. — М.: Мысль, 1989. – 204 с.
6. Зубов В. П. Развитие атомистических представлений до начала XIX века. — М.: Наука 1965.
7. Солопова М. А. Античный атомизм: к вопросу о типологии учений и истоках генезиса // Вопросы философии. – 2011. – № 8. – С. 157-168.
8. Шредингер Э. Природа и греки. – Ижевск: НИЦ «Регулярная и хаотическая динамика», 2001. – 80 с.
9. Лурье С. Я. Теория бесконечно малых у древних атомистов. – М. - Л., 1935.

Завдання для самостійної роботи

Прочитайте уривок щодо Демокріта, що належить Сексту Емпірику. Дайте відповіді на питання:

«Демокріт іноді заперечує явища, що сприймаються чуттєво, і говорить, що ніщо з них не є воістину, а лише за поглядами, воістину ж існують лише атоми і порожнеча. А саме, він нам говорить: «Лише на загальну думку існує солодке, гірке, тепле, холодне, в уяві – колір, в дійсності ж існують тільки атоми і порожнеча» (Секст Емпірик).

1. Чи має значення для розвитку науки розведення наочно даного та його прихованих (проте – справжніх) засад?
2. Наведіть приклади на користь позиції Демокріта, а також і аргументи критичного плану.
3. Як ви вважаєте, колір запах і смак – це властивості речей, чи людського сприйняття?

ТЕМА 7. СОФІСТИ

Навчальні матеріали

Протагор

Людина – міра усіх речей
Не існує об'єктивної істини: для кожного істинним є те, що йому здається
Не існує всезагального закону: для кожного справедливо те, що йому подобається
Не істина або справедливість, а вигода – універсальний закон людського життя

Схема 7. Вчення Протагора

«На одну й ту саму річ може бути два протилежні погляди»

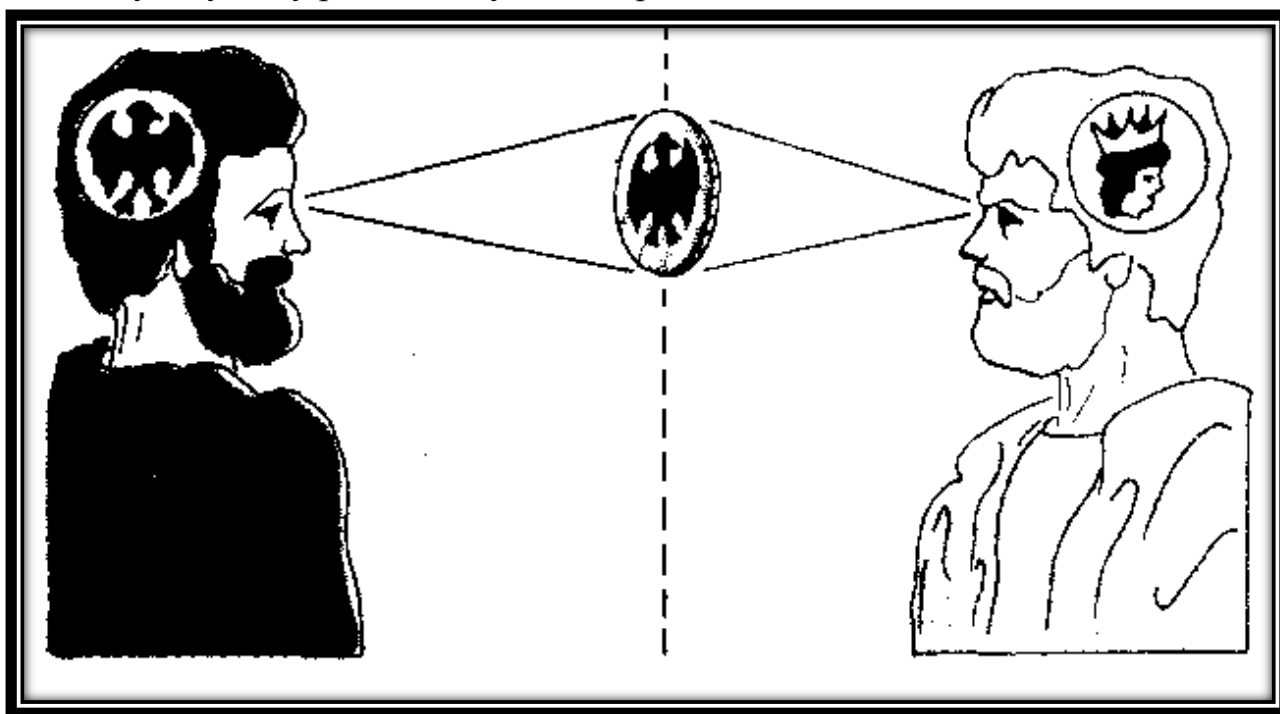

Рисунок 6. Людина є мірою усіх речей.

План семінарського заняття

1. Онтологія, гносеологія та філософія історії Протагора.
2. Горгій про існування.
3. Гіппій. Продік. Антифонт.
4. Трасімах. Критій. Каллікл.
5. Критика софістики.

Література

1. Флавій Филострат. Життя софістів / Під общим керівництвом Е. Г. Рабинович. – М.: Русский фонд содействия образованию и науке, 2017. – 536 с.

2. Возняк С.М. Філософія Стародавнього світу. Конспект лекцій. Частина II. Антична філософія. – Івано-Франківськ: Плай, 2004. –139 с.
3. Чанышев А.Н. История философии Древнего мира: Учебник для вузов. – М.: Академический проект, 2005. – С. 129-594.
4. Асмус В.Ф. Античная философия. – М., 1976. – 531с.
5. Осипова В. Г. О природе софистики — Ереван: Изд-во АН Армянской ССР, 1964. — 136 с.
6. Светлов В. А. О разрешимости одного неразрешимого спора, или Следовало ли Протагору подавать в суд на Еватла //Философские науки – 1992 – № 2.
7. Джохадзе Д. В. Античный диалог и диалектика // Философия и общество. – 2012. – № 2. – С. 23–45

Завдання для самостійної роботи

Дайте відповіді на питання:

1. Поясніть, як ви розумієте тезу Протагора «Людина є мірою всіх речей?»
2. Як ви вважаєте, ця теза має позитивний, негативний чи суперечливий контекст? Поясніть вашу думку.

ТЕМА 8. СОКРАТ ТА СОКРАТИЧНІ ШКОЛИ

Навчальні матеріали

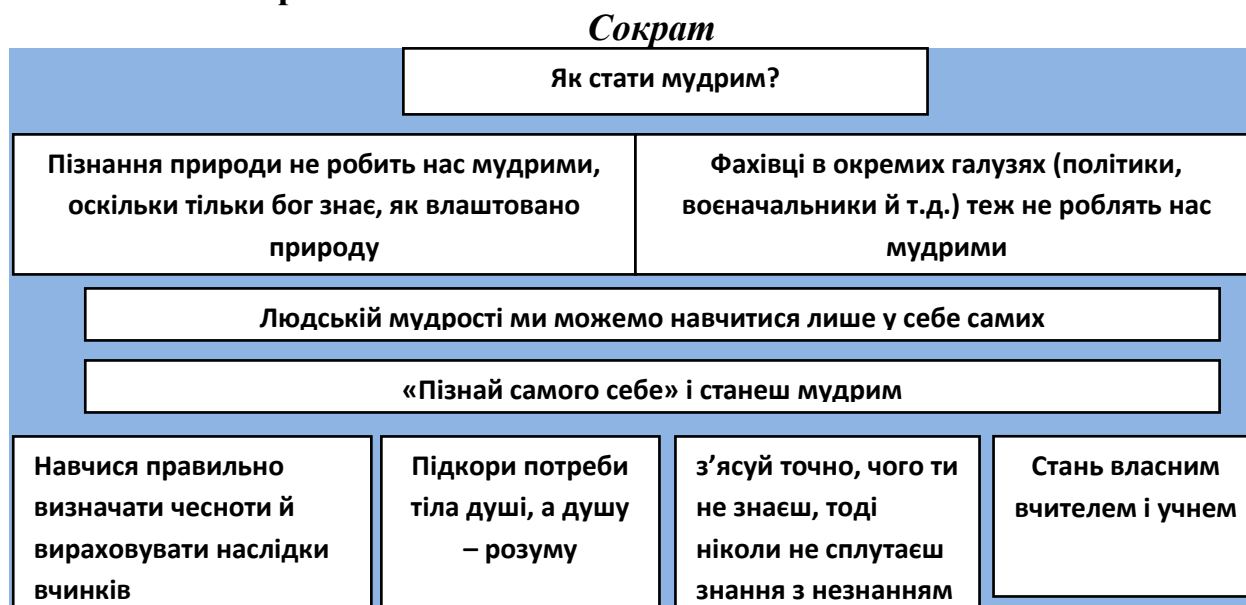

Схема 8. Вчення Сократа

Метод філософствування Сократа

Сократ ніколи і нічого не писав. Він розмовляв. З учнями, можновладцями, пересічними громадянами. вважаючи, що писемність робить знання зовнішнім, заважає глибокому внутрішньому засвоєнню, на письмі думка помирає. Його метод філософствування – це метод постановки питань з метою спільного пошуку істини. На відміну від *софістів*, Сократ вважав себе

не мудрецем («Я знаю, що я нічого не знаю, але інші не знають і того»), а – філософом, у буквальному сенсі цього слова, тобто любителем мудрості. Тому Сократ не передавав уже готового знання своїм учням, а організовував бесіду таким чином, щоб явною для усіх співрозмовників стала деяка проблема, яку вони спільними зусиллями прагнули б вирішити.

Метод Сократа передбачає два етапи ведення бесіди:

- 1) «викриття» (або іронія) – демонстрація співрозмовнику, що він помиляється, вважаючи що володіє знанням;
- 2) «майевтика» — допомога в «народженні» істини у душі співрозмовника шляхом відкидання хибних відповідей.

План семінарського заняття

1. Життя Сократа.
2. Філософські погляди Сократа.
3. Метод філософствування.
4. Кініки: Антисфен, Діоген Синопський, Гіппархія і Метрокл.
5. Кіренаїки: Арістіпп, Аннікерід.
6. Мегарики: софізми Евбуліда, Діодор Крон

Література

1. Нерсесянц В.С. Сократ. – М.: Издательская группа ИНФРА-М –НОРМА, 1996. – 312 с.
2. Кессиди Ф. Х. Сократ. 2-е издание М., 1988.
3. Гомперц Т. Греческие мыслители: в 2 т. – СПб.: Алетейя, 1999. – Т 1. – 604с.; Т. 2: Сократ и сократики. – 267 с.
4. Асмус В.Ф. Античная философия. – М., 1976. – 531с.
5. Лосев А.Ф. История античной философии в конспективном изложении. — М.: Мысль, 1989. — 204 с.

Завдання для самостійної роботи

1. *Напишіть коротке есе за темою «Ідеї Сократа, що мали найбільший вплив на розвиток західної філософії»*
2. *Підготуйте короткий виступ про життя та філософські ідеї одного з представників (на вибір) сократичних шкіл:*
 1. Кініки:
 - а. Антисфен,
 - б. Діоген Синопський,
 - с. Гіппархія і Метрокл.
 2. Кіренаїки:
 - а. Арістіпп,
 - б. Аннікерід.
 3. Мегарики:
 - а. Евбулід,
 - б. Діодор Крон

ТЕМА 9. ПЛАТОН

Навчальні матеріали

Найвизначніший учень Сократа Платон (427-347), не дотримувався близько думок свого вчителя. Після його трагічної смерті Платон залишив на довгий час Афіни, куди повернувся десь близько 390 року, і заснував там приватну вищу школу, Академію, що стала зразком і для інших шкіл такого характеру. Виклади в Академії Платон переривав два рази для поїздок до Сицилії (367 та 361 р.), де він робив спроби закласти ідеальну державу, – обидві спроби дуже невдалі. З викладами в Академії сполучена і письменницька діяльність Платона, — він викладав свої думки в діалогах та розмовах вільної форми, в яких майже всюди головну роль грає Сократ.

Вчення про ідеї

1. Ідеї – оригінали речей, речі – копії ідей.
2. Ідеї вічні, незмінні, неподільні, не народжуються, не вмирають, речі змінні, подільні, народжуються і вмирають.
3. Ідеї існують поза часом і простором, речі часові і просторові.
4. Ідею осягають лише розумом, речі чуттям.
5. Всі ідеї підпорядковані ідеї блага, яка і мета, і причина, і закон буття.

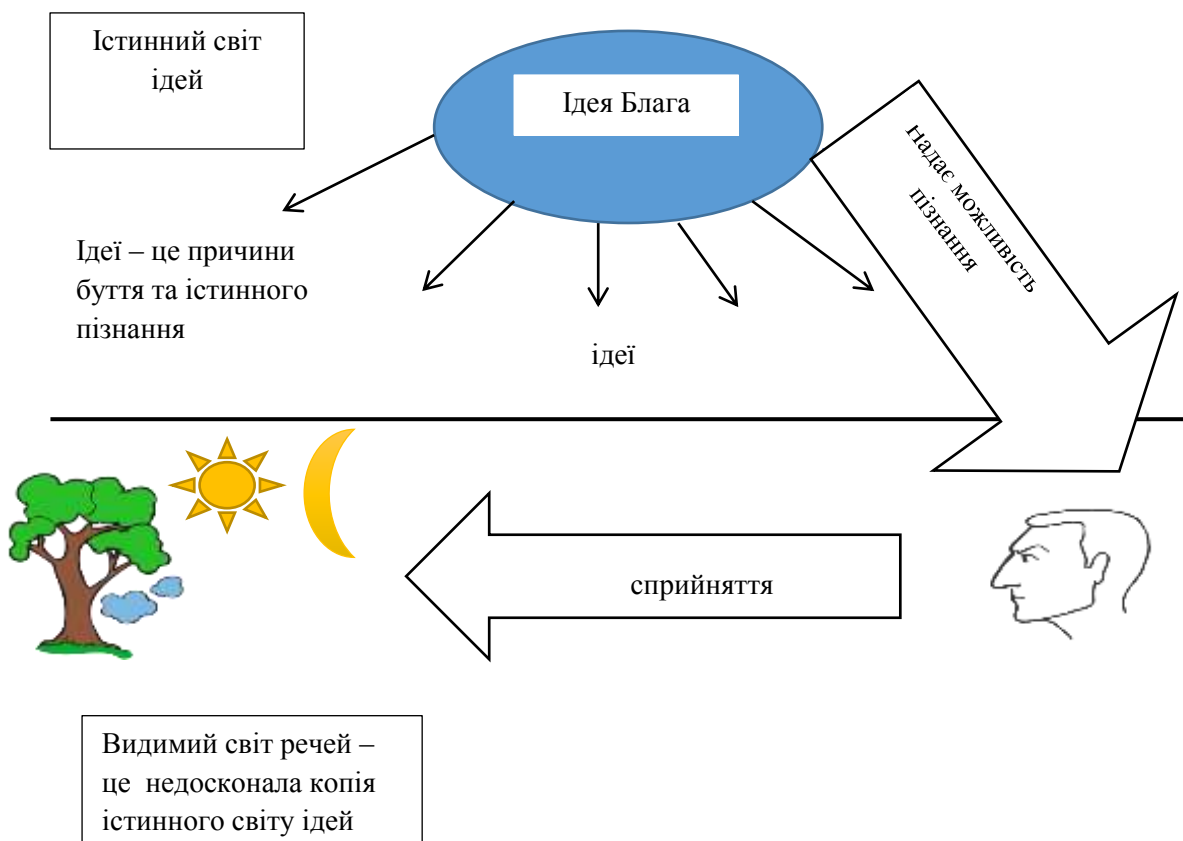

Рисунок 9. Вчення Платона про ідеї

План семінарського заняття

1. Життя і твори Платона.
2. Вчення Платона про ідеї.

3. Фізика.

Література

1. Сочинения Платона : переведенныя съ гречаскаго и объясненныя профессоромъ Карповымъ // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://ru.wikisource.org/wiki/Сочинения_Платона_\(Платон/Карпов\)](https://ru.wikisource.org/wiki/Сочинения_Платона_(Платон/Карпов))
2. Платон. Сочинения в четырех томах. – Т. 1 / Под общ. ред. А. Ф. Лосева и В. Ф. Асмуса; Пер. с древнегреч. СПб.: Изд-во С.-Петербур.ун-та; Изд-во Олега Абышко, 2006. – 632 с.
3. Платон. Сочинения в четырех томах. – Т. 2 / Под общ. ред. А. Ф. Лосева и В. Ф. Асмуса; Пер. с древнегреч. СПб.: Изд-во С.-Петербур.ун-та, 1993.– 518 с.
4. Лосев А. Ф., Тахо-Годи А.А. Платон. Жизнеописание. – М.: «Дет. лит.», 1977. – 223 с.
5. Платон. Диалоги. – СПб., 2007. – 448 с.

Завдання для самостійної роботи

1. *Опрацюйте діалоги, в яких викладено вчення Платона про ідеї, знайдіть у ньому суперечності. Спробуйте висловити власну аргументовану критику вчення Платона.*
2. *Ознайомтеся з Аристотелевою критикою вчення Платона. З якими положеннями ви можете погодитися, а з якими – ні?*

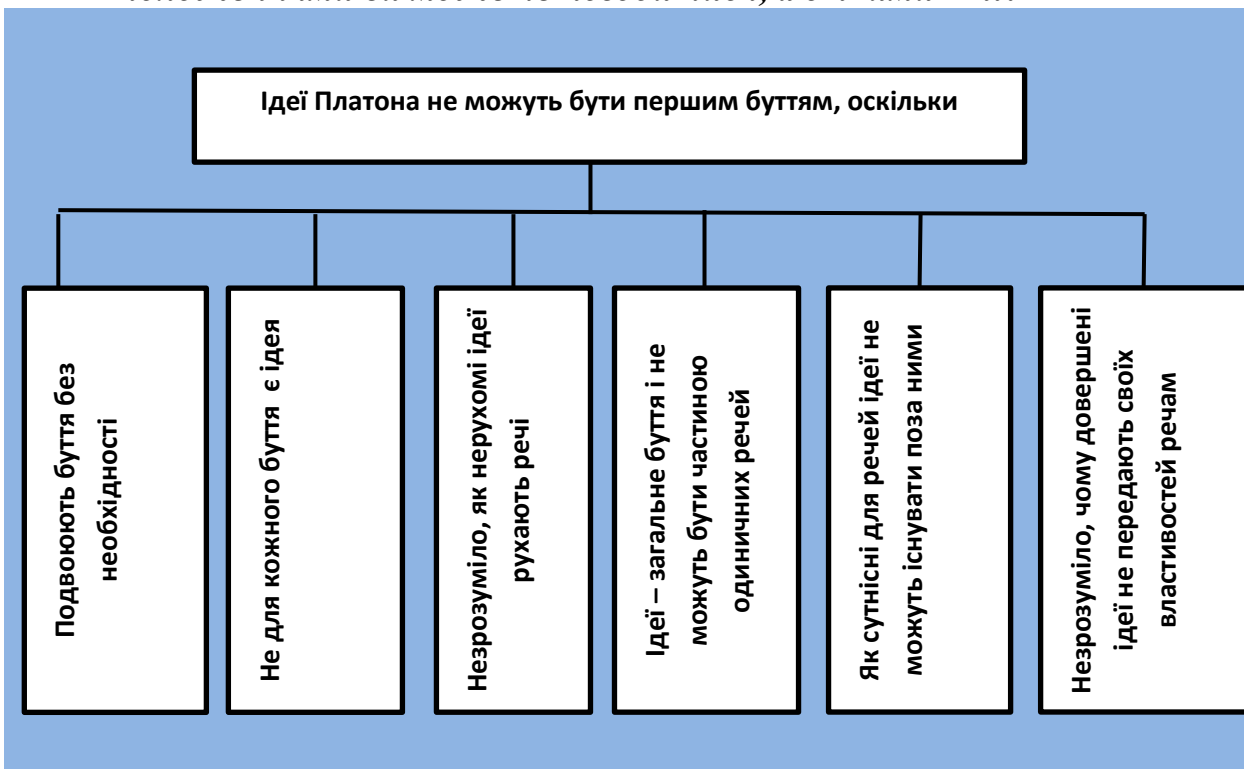

Схема 9. Критика Аристотелем вчення Платона про ідеї

ТЕМА 10. ПЛАТОН

Навчальні матеріали

Міф про печеру

Душа людини, перебуваючи в світі ідей, могла безпосередньо їх сприймати, тобто вона мала істинне знання, нині ж, у людському тілі, вона все забула. Людина перебуває в хибних знаннях, ніби в печері, де тіні від речей здаються їй справжніми речами. Але людина здатна вийти за межі власної печери. Вона здатна пригадати. Цей процес називається *анамнезис*.

Анамнезис (від грец. *анамнезис* – пригадування) стан людської душі, яка пригадує у цьому світі те, що споглядала у світі ідей. За вченням Платона, тільки *анамнезис* може забезпечити істинне знання і цей процес можна стимулювати за допомогою правильних питань, які допомагають згадати (*сократичний метод*).

Рисунок. 10. Міф про печеру

Вчення про душу

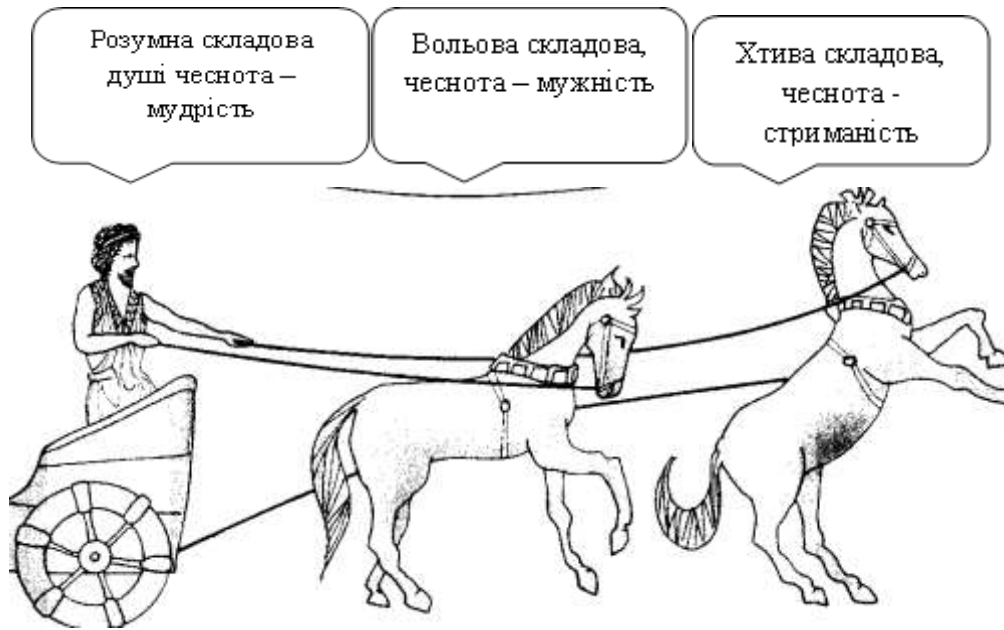

Рисунок 11. Вчення Платона про душу

План семінарського заняття

1. Психологія Платона. Природна нерівність людей.
2. Гносеологія та логіка Платона

Література

1. Сочинения Платона : переведенія съ гречаскаго и объясненныя профессоромъ Карповымъ // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://ru.wikisource.org/wiki/Сочинения_Платона_\(Платон/Карпов\)](https://ru.wikisource.org/wiki/Сочинения_Платона_(Платон/Карпов))
2. Платон. Сочинения в четырех томах. – Т. 1 / Под общ. ред. А. Ф. Loseva и В. Ф. Asmusa; Пер. с древнегреч. СПб.: Изд-во С.-Петербур.ун-та; Изд-во Олега Абышко, 2006. – 632 с.
3. Платон. Сочинения в четырех томах. – Т. 2 / Под общ. ред. А. Ф. Loseva и В. Ф. Asmusa; Пер. с древнегреч. СПб.: Изд-во С.-Петербур.ун-та, 1993. – 518 с.
4. Лосев А. Ф., Тахо-Годи А.А. Платон. Жизнеописание. – М.: «Дет. лит.», 1977. – 223 с.
5. Платон. Диалоги. – СПб., 2007. – 448 с.
6. Платон. Государство / Пер. с древнегреч. А.Н. Егунова. Вступ. ст. Е.Н. Трубецкого. Коммент. В.Ф. Асмуса. Примеч. А.А. Тахо-Годи. – М.: Академический проект, 2015. – 398 с.

Завдання для самостійної роботи

Ознайомившись з наведеним текстом та розглянувши ілюстрацію міфу про печеру (мал.10), спробуйте відповісти на наступні питання:

а) з точки зору Платона, тіні, які в'язні бачать на стіні печери, є предметами чуттєвого спостереженого світу чи їх ідеями?

б) що іменував Платон кайданами, які тримають людей, не дозволяючи їм побачити світло істини та справжню картину дійсності?

в) що, на думку Платона, необхідно зробити, аби, звільнившись від кайданів побачити сонце (ідею блага)?

«Сократ: Ти можеш уподібнити нашу людську природу у відношенні освіченості та неосвіченості ось якому становищу подивись: адже люди ніби знаходяться у підземному помешканні, подібному до печери, де упродовж всієї її довжини тягнеться широкий отвір. З малих літ у них там на ногах і на шиї кайдани, так що їм не зрушити з місця, і бачать вони лише те, що в них прямо перед очима, бо повернути голову не можуть через ті кайдани. Люди повернуті спиною до світла, що йде від вогню, який горить далеко у височині, а між вогнем та в'язнями проходить верхня дорога, огорожена - поглянь-но - невисокою стіною на зразок тієї завіси, за якою фокусники ставлять своїх помічників, коли над завісою показують ляльок... Уяви ж собі і те, що за цією стіною люди несуть всяке начиння, тримаючи його так, що його видно над стіною; проносять вони і статуї, і всілякі зображення живих істот, зроблені з каменю та дерева. При цьому, як буває, деякі з них розмовляють інші ж мовчать.

Главкон: Дивний ти малюєш образ і дивних в'язнів!

Сократ: Подібних до нас. Перш за все, хіба ти вважаєш, що, знаходячись у такому становищі, люди що-небудь бачать, чи то своє, чи чуже, крім тіней, що відкидаються вогнем на стіну печери, що розташована поперед них? Такі в'язні цілком і повністю приймали б за істину тіні тих предметів, що проносять повз них» (Платон).

ТЕМА 11. ДІАЛОГ «ДЕРЖАВА» ПЛАТОНА

Навчальні матеріали

Таблиця 2 – Вчення Платона про державу

Ідеальною держава буде тоді, коли різним частинам душі відповідні певні суспільні стани, їх функції і чесноти			
душа	стан	функція	чеснота
розум	правителі	управління	мудрість
воля	воїни	охорона	мужність
афекти	ремісники, селяни, торговці	задоволення матеріальних потреб	стриманість

Колообіг різних типів держави

Найкращим устроєм для держави є **аристократичний** – правління найліпших. Коли влада узурпується сильними – **тимократія** (влада героїв – марнославних людей); коли влада ототожнюється з грошима – **олігархія**; кінець олігархії відбувається тому, що позбавлені майна вчиняють переворот і силою встановлюють **демократію**, а остання внаслідок панування анархії дає поштовх до найгіршої форми правління – **тиранії**.

Рисунок 12. Колообіг різних типів державного устрою

План семінарського заняття

1. Сутність та походження держави.
2. Етика Платона. Апологія нерівності.
3. Воїни та філософи: виховання.
4. Форми державного правління.

Література

1. Платон. Государство / Пер. с древнегреч. А.Н. Егунова. Вступ. ст. Е.Н. Трубецкого. Коммент. В.Ф. Асмуса. Примеч. А.А. Тахо-Годи. – М.: Академический проект, 2015. – 398 с.
2. Асмус В. Ф. Платон. М., 1969.
3. Нерсеянц В. С. Политические учения Древней Греции. М., 1979.

Завдання для самостійної роботи

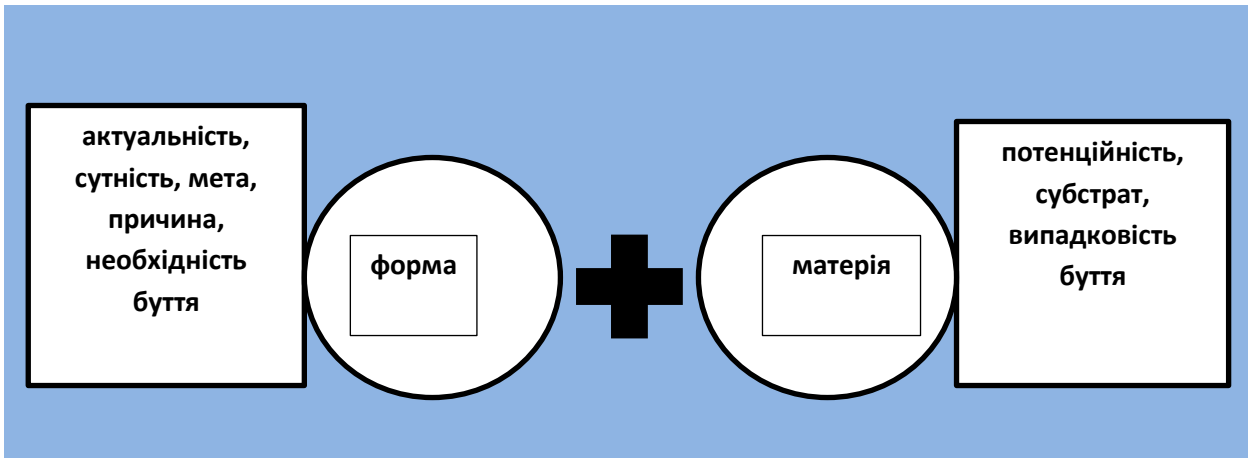
Дайте відповіді на питання, прочитавши діалог Платона «Держава»:

1. У чому, на думку Платона, полягає причина суспільної несправедливості?
2. Яка форма державного правління найкраща, на думку Платона?
3. В чому полягає слабкість демократії?

ТЕМА 12. АРИСТОТЕЛЬ

Навчальні матеріали

Вчення про першу філософію (перше буття)

*Схема 10. Вчення Аристотеля про першу філософію
Становлення предмета з матерії і форми (ентелехія)*

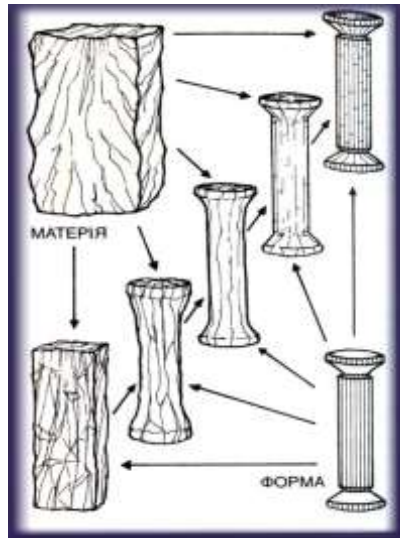

Рисунок 13. Становлення предмета з матерії і форми

Таблиця 3. - Вчення про природу (фізику, другу філософію)

матеріальна	формальна	рушійна	цільова
З чого створено дану річ?	Яка сутність цієї речі?	Хто або що створило цю річ?	Заради якого блага створено цю річ?
Причина, що визначає субстрат речі	Причини, що визначають сутність, форму, енергію, мету буття речі		
Сфера потенційного буття речі	Сфера актуального буття речі		
Приклад: ваза			
глина	витончений посуд	гончар	для краси оселі

Рисунок 14. Вчення про чотири причини

План семінарського заняття

1. Твори Арістотеля.
2. Онтологія Арістотеля.
3. Основний закон буття. Сущє та сутність.
4. Теологія.
5. Арістотель про буття у попередників.
6. Вчення про предмет фізики і про природу.
7. Вчення про безкінечність. Рух, час, простір у Арістотеля

Література

1. Арістотель. Метафізика. Переводи. Коментарії. Толковання / Сост. и подготовка текста С. И. Еремеев. – СПб.: Алетейя, 2002 г.; Киев: Эльга, 2002 г. – 832 с.
2. Арістотель. Фізика. М., 1936.
3. Зубов В. П. Арістотель. М.: Эдиториал, 2000. – 368 с.
4. Арістотель. Собр. соч. в 4-х т. – М., 1976 – 1983.

Завдання для самостійної роботи

Дайте відповіді на питання:

1. *«Природа влаштувала так, що фізична організація вільних людей відмінна від фізичної організації рабів: у останніх тіло є міцним, придатним для виконання фізичної праці, вільні ж тримаються прямо і для таких робіт непридатні. Проте вони придатні до політичного життя... Рабом за самою природою буває той, хто ... наділений таким розумом, що лише сприймає вказівки, сам же здатністю судити не володіє... В усякому випадку є очевидним, що одні люди за своєю природою є вільними, інші – рабами, і цим останнім бути рабами і корисно, і справедливо» (Арістотель).* Порівняйте цей вислів Арістотеля

- із його вченням про начала світу: чому філософ віддає перевагу – явищам чуттєво-матеріальним чи інтелектуальним?
2. Прочитайте «Фізику» Арістотеля. Поясніть, в чому, за Арістотелем, причина руху.
 3. Поясніть термін *ентелехія*, створений Арістотелем.

ТЕМА 13. АРІСТОТЕЛЬ

Навчальні матеріали

Вчення Арістотеля про душу

Рисунок 15. Вчення Арістотеля про душу

Душа має три частини: **рослинну** (вегетативну), що відповідає за живлення і розмноження; **тваринну** (чуттєву), що відповідає за живлення, розмноження, сприйняття, переміщення; **розумну**, що відповідає за живлення, розмноження, сприйняття, переміщення та пізнання внутрішніх форм. Розум має 2 складові: активну і ту, що сприймає. Остання пов'язана з тілом, тому помирає разом з ним. Активний же розум не помирає, але існує не як частка індивідуальної душі, а поєднавшись з активними частинами розуму інших людей. Тому можна говорити, що для Арістотеля душа людини смертна.

Рисунок 16. Етика Арістотеля

Принцип «золотої середини» – закон добродійного життя.

«Перш за все треба усвідомити: природа чеснот така, що їй нестача, і надмір згубні для них» – «Нікомахова етика»

План семінарського заняття

1. Космологія.
2. Біологія. Психологія.
3. Гносеологія.
4. Логіка.
5. Етика. Естетика

Література

1. Арістотель. О душе. М., 1937.
2. Зубов В. П. Арістотель. М.: Эдиториал, 2000. – 368 с.
3. Арістотель. Собр. соч. в 4-х т. – М., 1976 – 1983.

Завдання для самостійної роботи

1. Порівняйте вчення про душу у Платона і Арістотеля, чий погляд, на вашу думку має більший вплив на народну психологію?
2. Поясніть, чому психологія не віддільна від фізики у вченні Арістотеля.
3. Прочитайте Арістотелеве вчення про категорії, яке значення мало це вчення для розвитку науки?
4. Розкажіть про розподіл наукового знання Арістотелем. Чому логіка, творцем якої він був, не входить до цієї класифікації.
5. За допомогою малюка 10 поясніть етичне вчення Арістотеля.

ТЕМА 14. ПОЛІТИКА ТА СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ У АРИСТОТЕЛЯ

Навчальні матеріали

Модель держави Аристотеля

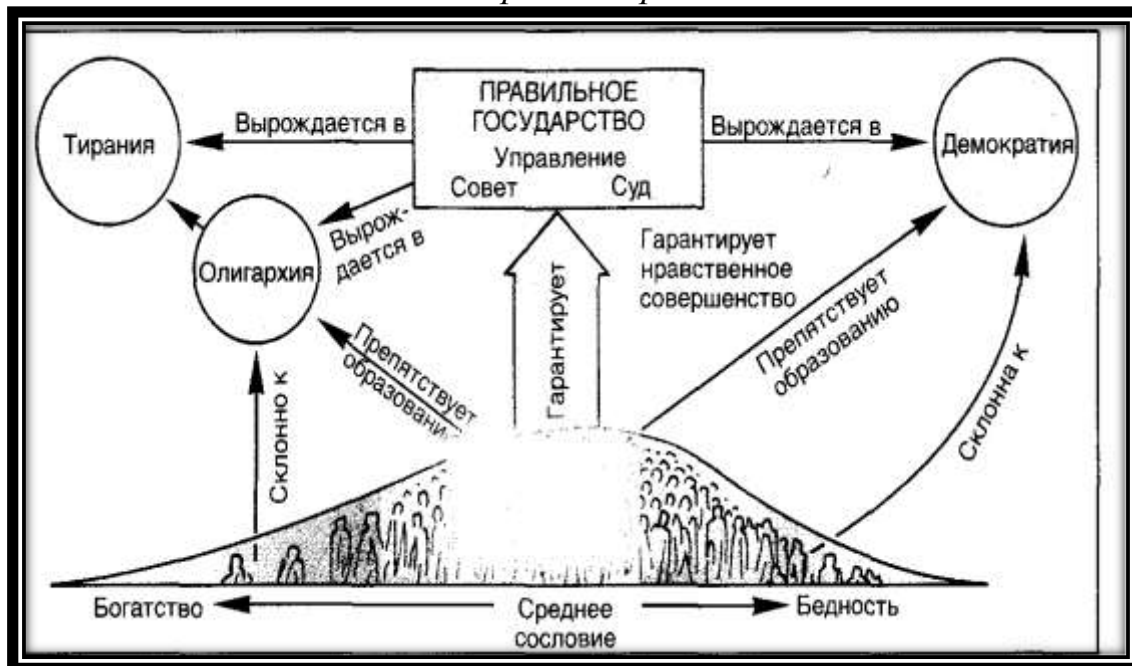

Рисунок 17. «Правильна держава» Аристотеля

Таблиця 4 – Правильні і неправильні форми державного устрою

	Правильне правління	Неправильне правління
Влада одного	монархія	тиранія
Влада небагатьох	аристократія	олігархія
Влада більшості	політія	демократія

Політія – держава, де кількісно і якісно переважає середній клас – вільні, доброзичливі, позбавлені зазіхань на чужу власність люди, що мають вільний час для справедливих управління.

План семінарського заняття

1. Держава у Аристотеля, її походження.
2. Класифікація форм політичного устрою.
3. Призначення держави. Суспільно-політичний ідеал.
4. Економічні погляди. Проблема рабства.

Література

1. Аристотель. Афинская полития. М., 1936.
2. Доватур А. Политика и политии Аристотеля. М., 1965.
3. Нерсесянц В. С. Политические учения Древней Греции. М., 1979.

Завдання для самостійної роботи

1. Прочитайте «Політику» Арістотеля. Чому, на його погляд, виникає держава?
2. У чому принципова відмінність моделей платонівської та арістотелівської держави? Якій моделі ви би надали перевагу?
3. Чому і Платон, і Арістотель вважають демократію недосконалою формою державного устрою?

ТЕМА 15. ФІЛОСОФІЯ АКАДЕМІЇ ТА ЛІКЕЮ

Навчальні матеріали

Після великих систем теоретичної філософії приходить час занепаду філософської творчості. Занепад цей пов'язаний з політичними подіями (занепад грецьких держав) і з культурним змішанням у старому світі. Маємо тепер філософські системи, що займаються проблемами практичного життя, долею особи. Проблеми ці розв'язуються з увагою не стільки до теоретичного вирішення питань, скільки до практичних шляхів (психічної техніки), до певного задоволення потреб окремої людини. Здається стає безнадійним шукати такого задоволення в світі, що основною тематикою філософування стає встановлення засобів, якими можна досягнути «внутрішньої свободи» – незалежності від світу.

Як жити? – основне питання цих систем. Часто до того ж типу філософування схиляються і представники старших шкіл (Академії та Лікею). Оцей напрям мислення ми бачили вже у часи розквіту філософії – в сократичних школах. А є ухил до вироблення «техніки» психічного життя, можна навіть вважати схилянням до східної, в кожному разі позагрецької психології (Антисфен був взагалі чужинцем, а Арістипп — сином екзотичного грецького міста в Африці). Ця тенденція посилюється в пізніші часи: коли серед філософів багато не греків, а ще важливіше – проникнення до культури старого світу, що в цей період в цілому «еллінізується» релігійних та й не тільки релігійних культурних елементів.

Розвиток думки йде повільно. Навіть і визначні системи здебільшого лише комбінують елементи старшої традиції. Найширший вплив мають системи етично забарвлені.

План семінарського заняття

1. Культура. Людина. Особливості елліністичної філософії. Наука.
2. Давня Академія: Евдокс, Гераклід, Спевсіпп, Ксенократ, Полемон, Крантор, Кратет).
3. Середня Академія: Аркесілай. Нова Академія: Лакід, Карнеад Кіренський, Клітомах Карфагенський.
4. Лікей: Теофраст. Дікеарх. Арістоксен. Евдем. Деметрій Фалерський. Стратон. Лікон.

Література

1. Мочалова И. Н. Философия ранней Академии. СПб., 2007. – 144 с.
2. Мочалова И. Н. Академия Платона и Ликей Аристотеля: философские школы как два типа научно-образовательных институтов // Философия и будущее цивилизации. Тезисы докладов и выступлений IV Российского философского конгресса (Москва 24-28 мая 2005 г.): В 5 т. Т.2. – М., 2005. – С.30-31.
3. Хлебников Г. В. Платон и философская теология древней Академии (аналитический обзор) // Социальные и гуманитарные науки. Отечественная и зарубежная литература. Серия 3: Философия. – 2006. – № 4. – С.82-126.

Завдання для самостійної роботи

1. Дайте відповіді на питання:

Чим елліністична філософія відрізняється від ранішніх періодів античної філософії? У чому причина відмінності?

2. Підготуйте короткий виступ про життя та філософські ідеї одного з представників Академії (на вибір)

1) Давня Академія:

- a. Евдокс,
- b. Гераклід,
- c. Спевсіпп,
- d. Ксенократ,
- e. Полемон,
- f. Крантор,
- g. Кратет

2) Середня Академія: Аркесілай.

3) Нова Академія:

- a. Лакід,
- b. Карнеад Кіренський,
- c. Клітомах Карфагенський.

3. Підготуйте короткий виступ про життя та філософські ідеї одного з представників Лікея (на вибір): Теофраст. Дікеарх. Арістоксен. Евдем. Деметрій Фалерський. Стратон. Лікон.

ТЕМА 16. ЕПІКУР. СТОЇКИ. СКЕПТИКИ. ЕКЛЕКТИЗМ

Навчальні матеріали

Філософія епохи еллінізму починається з 323 року (смерть Александра Македонського) або 322 року (смерть Аристотеля) і продовжується до 30 року до нашої ери (рік морської битви при Акціумі, коли об'єднані сили Клеопатри і

Антонія зазнали поразки від сил Октавіана Августа) з цього часу починається принципат – це філософія епохи імперії

Еллінізм характеризується

- зближенням грецького та східного світів після завоювання Сходу Александром Македонським (Персії, Єгипту, Північного Заходу Індії), з'являється греко-східний світ, що для філософії мало значення, оскільки в складі багатьох філософських шкіл з'являється багато не-греків, наприклад, засновником школи стоїків був Зенон з Кітійону, що був не греком, а фінікійцем;
- якщо раніше грецькі філософи були представниками своїх полісів, то тепер полісне існування для філософії відходить на другий план, бо елліністичний світ стає розділеним між трьома великими імперіями: Птолемеями (Єгипет), македонськими царями (континентальна Греція), Селевкідями (Персія). Людина не вважає поліс останньою інстанцією (реальністю) власного буття. Поліс – це мале утворення в середині більшого. В цю епоху народжується термін *космополітизм*, який сформулювали стоїки. Людина – громадянин світу. Використовується поняття ойкумени (Всесвіту). Полісний світогляд залишається почасти, бо справжній імперський світогляд формується тільки в Римі;
- філософія втрачає у власному соціальному статусі, демократизується. Раніше вона була справою аристократії, тепер спускається вниз;
- до цього часу філософське і наукове знання не відокремлювалося, для всього був термін *епістеме*, тепер математичні науки відокремлюються. В цю епоху починає використовуватися книга, яка перетворюється на основний спосіб передачі філософської інформації, виникає потреба у книгосховищах (Афіни, Александрія, Пергам). Для філософії це стає мінусом. Бо вона починає набувати схоластичного характеру;
- сама філософія стає більш диференційованою, 3 області виділяється:
 - гносеологія (яка називається логікою у стоїків, канонікою у епікурейців),
 - фізика,
 - етика.

У стоїків диференціація ще більша;

- філософія стає професією і предметом шкільного викладання (учні платили гроші). І вона існує в такому вигляді дотепер.

В цей час продовжують діяти старі і виникають нові філософські школи. Старі школи: кінікі (найбільш популярні бродячі кінічні автори), Академія Платона, Лікей Арістотеля. Нові школи: епікурейці, стоїки, скептики.

СТОЇЦИЗМ

Світоустрій у стоїцизмі

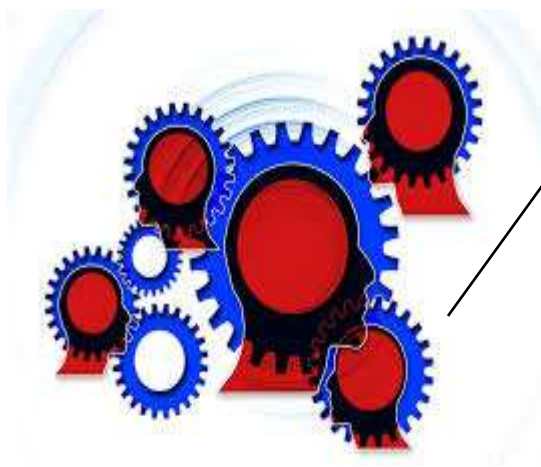

Рисунок 18. Світоустрій у стоїцизмі

У світі панує невіддільна необхідність, і немає можливості протистояти їй, тому людина цілком залежить від процесів, що відбуваються у зовнішньому світі, природі взагалі. Проте слід уважно вивчати природу і її процеси. Хоча вивчення природи не здатне завадити сліпій необхідності, воно уможлиблює, знаючи причини подій, підкорятися їм так, щоб найменше страждати.

Класифікація наук (образ філософії) у стоїцизмі

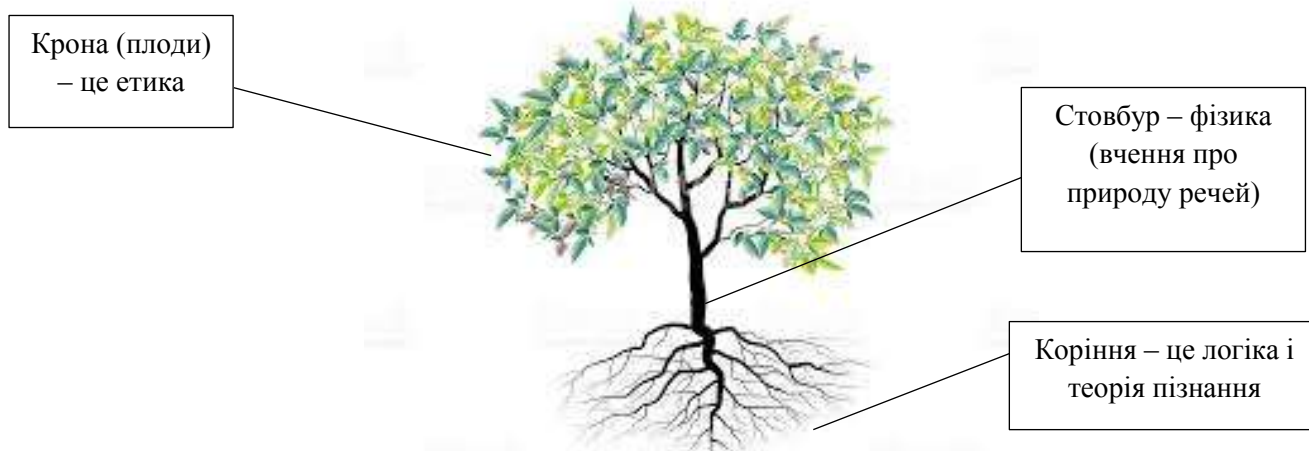

Рисунок 19. Класифікація наук у стоїцизмі

ЕПІКУРЕЇЗМ

Відмінність між атомістикою Епікура й Демокріта полягає в тому, що у Демокріта рух атомів здійснюється у порожнечі виключно за законом падіння тіл під власною вагою, у Епікура – поряд з дією закону падіння з'являється ще один чинник – атом виявляє властивість «самочинного відхилення» від лінії необхідності.

Сенс своєї ідеї про самочинне відхилення атома від лінії необхідності Епікур вбачає в основному правилі мудрості — вміти відхилитися від

незадоволення, страждань. Тут слід звернути увагу, що йдеться саме про «відхилення» від страждань, а не про гонитву за задоволенням бажань. Гонитва за бажаннями завжди приносить свою протилежність — невдоволеність.

СКЕПТИЦИЗМ

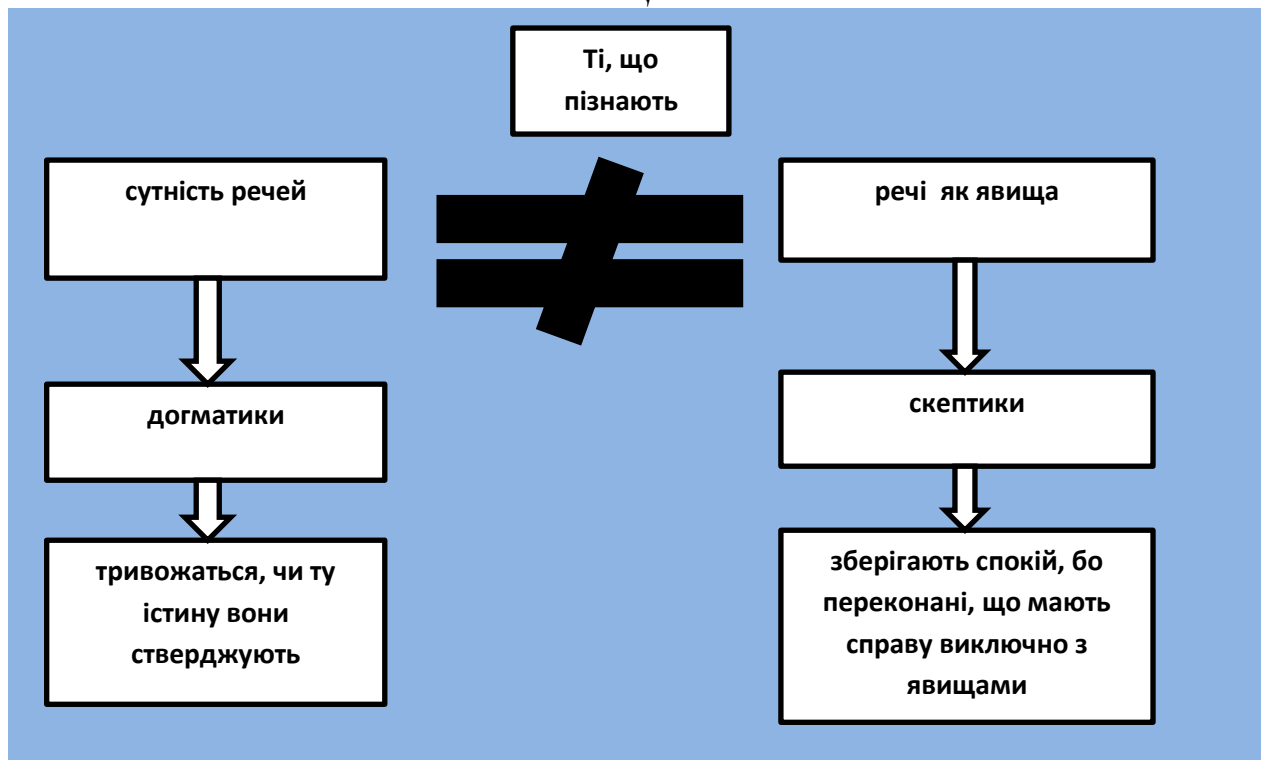

Схема 11. Вчення скептицизму

План семінарського заняття

1. Епікур. Філософія. Фізика. Психологія. Етика.
2. Давня Стоя: Зенон, Клеанф, Хрісіпп.
3. Структура філософії. Логіка. Гносеологія. Фізика. Телеологія. Антропологія. Етика.
4. Середня Стоя: Панетій. Посидоній Апамейський.
5. Скептики. Піррон. Тімон. Енесидем. Агріппа.
6. Академічний еkleктизм. Перипатетичний еkleктизм.

Література

1. Шакир-заде А. Эпикур. – М., 1963.
2. Степанова А. С. Философия древней Стои. – СПб.: Алетейя, 1995.
3. Степанова А. С. Физика стоиков: Доминирующие принципы онтокосмологической концепции. – СПб.: Изд-во СПб ун-та, 2005.
4. Степанова А. С. Философия Стои как феномен эллинистическо-римской культуры. – СПб.: Издательский дом «Петрополис», 2012. – 400 с.
5. Секст Эмпирик. Сочинения: в 2 томах. – М.: Мысль, 1976.

Завдання для самостійної роботи

1. Дайте відповіді на питання:

- а) Чим атомістичне вчення Епікура відрізняється від вчення Демокріта?
- б) Порівняйте уявлення про свободу людини у стоїків та Епікура? Чия позиція видається вам ближчою? Чому?

2. Підготуйте короткий виступ про життя та філософські ідеї одного з представників стоїцизму:

- 1. Давня Стоя:
 - а. Зенон,
 - б. Клеанф,
 - с. Хрісіпп.
- 2. Середня Стоя:
 - а. Панетій,
 - б. Посидоній Апамейський.

3. Виходячи зі змісту тексту, визначить, в чому сутність концепції скептицизму? В чому полягає його позитивне значення для подальшого розвитку філософії?

«Основне ж начало скепсису полягає, головним чином, у тому, що будь-якому положенню можна протиставити інше, рівне йому, внаслідок чого, як здається, ми приходимо до необхідності відмовитися від всіляких догм» (Секст Емпірик).

4. Підготуйте реферат або презентацію за темою:

- 1. Академічний еkleктизм.
- 2. Перипатетичний еkleктизм.

ТЕМА 17. РИМСЬКА ФІЛОСОФІЯ

Навчальні матеріали

Значна частина поглядів римських філософів, хоч і філософічно забарвлених, мала мало спільного з філософією. Лише окремі мислителі досягають знову певної височини філософічної творчості та глибини думки. Але навіть значна частина справжніх філософів обмежується повторенням, коментуванням та лише почасти доповненням та розробленням думок старших філософів.

Найвпливовішими філософічними теоріями є поруч із стоїками – неопіфагорейська та неоплатонівська. Ці течії не дуже тісно дотримуються теорій старих піфагорейців та платоніків, але доповнюють їх релігійними мотивами різного походження або перероблюють їх у напрямі підсилення релігійних мотивів.

НЕОПЛАТОНІЗМ

Неоплатоніки конструюють вчення про ієрархічність будови світу. Основою буття є божественне (але безособове, на відміну від прийнятого у християнстві). Єдине як остання підстава існування будь-якого буття. Все інше існує, як і Єдине, вічно, тому питання про походження всього замінюється в

неоплатонізмі питанням про залежність одного буття від іншого. І в цьому розумінні Єдине шляхом поступового послаблення обумовлює розум, потім душу, Космос, матерію. Чуттєвий світ у неоплатоніків – це єдність ідей розуму, душі та матерії. Цей світ протяжний, тривалий, неістинний. Душа людини не речовинна, безтілесна, вона пов'язана не тільки з тілом, а й з божественною душею. Мета земного життя – звільнення від тілесності через вдосконалення морального життя і наступного після смерті злиття з божеством.

Схема 12. Світ у платонізмі

План семінарського заняття

1. Цицерон.
2. Лукрецій.
3. Римський стоїцизм: Сенека, Епіктет, Марк Аврелій.
4. Неоплатонізм: Плотін (обґрунтування структури світобудови, єдине, душа Всесвіту, природа, матерія, сходження до єдиного, екстаз).
5. Порфирій, Ямвліх.

Література

1. Адо П. Плотин, или Простота взгляда. /Перевод с франц.Е. Штофф. — М.: Греко-латинский кабинет, 2008. —144 с.
2. Плотин. Трактаты 1-11/ Изд. Подготовил Ю.А. Шичалин. – М.: Греко-латинский кабинет, 2007. – 446 с.

Завдання для самостійної роботи

Спираючись на наведені судження, поясніть, що споріднює Плотіна із Платоном? Які риси міркувань Плотіна виходять на перший план: струнка системність, афористичність, ієрархія, логіка? Що зближує Плотіна із Епікуром?

«Єдине є все і ніщо, бо ж начало всього не є все, але все йому належить. Бо все ніби повертається до нього. Що ж таке єдине? Воно є потенція всіх речей. Якби його не було, то не існувало би всього, що є: не існував би розум і ця, основана на сутності (його) активності – душа. Але душа створює, не перебуваючи нерухомою. В русі ж вона породжує образ. Споглядаючи те, із чого вона виникла, вона сповнюється ним і породжує чутливу та рослину»

природу. Проте ніщо не відокремлене та не відрізане від попереднього. При тому ми краще існуємо, коли обернені до нього, бо там – наше благо, а бути у віддаленні від нього – значить бути самотнім та слабким. Там – істинне життя, а життя там є активність розуму. (Його активністю) породжує душа красу, справедливість, добродійність» (Плотін).

Тестові завдання для самоконтролю

1. Хто з античних філософів заснував атомістику:

- a) Піфагор;
- b) Анаксагор;
- c) Протагор;
- d) Левкіпп;
- e) Демокріт.

2. Які філософські течії характеризують античну епоху еллінізму?

- a) мілетська школа,
- b) піфагорійський союз;
- c) скептицизм;
- d) елейська школа ;
- e) стоїцизм;
- f) атомізм;
- g) епікуреїзм;
- h) неоплатонізм.

3. До римських стоїків належить:

- a) Зенон;
- b) Епікур;
- c) Сенека;
- d) Плотін.

4. Тези «Того, хто бажає – доля веде, того, хто не бажає – тягне» дотримувались:

- a) скептики;
- b) стоїки;
- c) епікурейці;
- d) кініки.

5. Апейрон – це першооснова суцього у вченні:

- a) Анаксимандра;
- b) Демокріта;
- c) Піфагора;
- d) Фалеса.

6. Вода є першоосновою всього суцього у філософії:

- a) Фалеса;
- b) Сократа;
- c) Платона;
- d) Парменіда.

7. Природа керується одним законом – законом самозбереження. Ця теза запропонована:

- a) стоїками;
- b) скептиками;
- c) епікурейцями;
- d) кініками.

8. Ніколи не стверджують будь-що категорично про сутність речей, уявляють речі такими, якими вони їм видаються:

- a) елеати;
- b) неоплатоніки;
- c) стоїки;
- d) скептики.

9. Родоначальником римського неоплатонізму є:

- a) Лукрецій Кар;
- б) Сенека;
- в) Марк Аврелій;
- г) Плотін.

10. Плотин вважає найвищим Благом:

- a) єдине;
- б) людину;
- в) красу;
- г) істину.

11. Філософія Платона й Арістотеля – це:

- a) напрям ранньогрецької філософії;
- б) кінець античної філософії;
- в) продовження філософії софістів;
- г) завершення класичного періоду античної філософії.

12. Сократ увійшов в історію як:

- a) родоначальник матеріалізму;
- б) родоначальник ідеалізму;
- в) суб'єктивний ідеаліст;
- г) послідовник софістів.

13. Філософія Платона – це:

- а) об'єктивний ідеалізм;
- б) скептицизм;
- в) суб'єктивний ідеалізм;
- г) матеріалізм.

14. Піфагор стверджував, що:

- а) світ – це гармонія чисел;
- б) все у світі складається з атомів;
- в) першоосновою всього є вогонь;
- г) руху не існує.

15. Родоначальником матеріалізму вважають:

- а) Демокріта;
- б) Геракліта;
- в) Платона;
- г) Сократа.

Рекомендована література

Основна:

1. Гатри У. К. Ч. История греческой философии: в 6 т. [пер. с англ. под ред. и с прим. Л. Я. Жмудя]. — СПб.: «Владимир Даль», 2015. — Т. 1: Ранние досократики и пифагорейцы. — 863 с.
2. Возняк С.М. Філософія Стародавнього світу. Конспект лекцій. Частина II. Антична філософія. — Івано-Франківськ: Плай, 2004. —139 с.
3. Чанышев А.Н. История философии Древнего мира: Учебник для вузов. — М.: Академический проект, 2005. — С. 129-594.
4. Асмус В.Ф. Античная философия. — М., 1976. — 531с.
5. Гегель Г.В.Ф. Лекции по истории философии. Книга первая. — СПб: Наука, 1993. — С. 185-348.
6. Гегель Г.В.Ф. Лекции по истории философии. Книга вторая. — СПб: Наука, 1994. — 424 с.
7. Гегель Г.В.Ф. Лекции по истории философии. Книга третья. — СПб: Наука, 1994. — С. 85-151.

Додаткова:

8. Гомперц Т. Греческие мыслители: в 2 т. — СПб.: Алетейя, 1999. — Т 1. — 604с.; Т. 2: Сократ и сократики. — 267 с.
9. Копплстон Ф. История философии. Древняя Греция и Древний Рим: в 2 т.; [пер. с англ. Ю.А. Алакина]. — М.: ЗАО: Центр-полиграф, 2003. — Т.1. — 335 с.; Т. 2. — 319 с.
10. Маковельский А. Досократики. Первые греческие мыслители в их творениях, в свидетельствах древности и в свете новейших исследований.: в 2 ч. — Казань: Издание книжного магазина М. А. Голубева. — 1914-1915. — Ч.1: Доэлеатовский период. — 1914. — 246 с.; Ч. 2: Элеатовский период. — 1915. — 256 с.
11. Лосев А.Ф. История античной философии в конспективном изложении. — М.: Мысль, 1989. — 204 с.
12. Чанышев А.Н. Итальянская философия. — М.: Издательство Московского университета, 1975. — 216 с.
13. Михайлова Э.Н., Чанышев А.Н. Ионийская философия. — М.: Издательство Московского университета, 1966. — 170 с.
14. Хайдеггер М. Парменид. — СПб.: «Владимир Даль», 2009. — 383 с.
15. Флавий Филострат. Жизни софистов / Под общим руководством Е. Г. Рабинович. — М.: Русский фонд содействия образованию и науке, 2017. — 536 с.
16. Нерсесянц В.С. Сократ. — М.: Издательская группа ИНФРА-М –НОРМА, 1996. — 312 с.
17. Зубов В. П. Аристотель. М.: Эдиториал, 2000. — 368 с.
18. Диоген Лаэртский. О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов. М, 1979. — 620 с.

19. Історія філософії в термінах : навч. посіб / А.І. Абдула, Н.П. Козаченко, О.П. Панафідіна. – Кривий Ріг: Криворізький педагогічний інститут ДВНЗ «Криворізький національний університет», 2013. – 175 с.
20. Кремень В. Г., Ільїн В. В. Філософія: мислителі, ідеї, концепції: Підручник / В.Г. Кремень, В.В. Ільїн – К., 2005. – 528 с.
21. Фрагменты ранних греческих философов. – М.: Наука, 1989. – Ч. 1: От эпических теокосмогоний до возникновения атомистики. – 577 с.
22. Антология мировой философии: в 4-х т. – М.: Мысль, 1969–1972. – Т.1: Философия древности и средневековья. – 1969. – С.262–576.
23. Аристотель. Собр. соч. в 4-х т. – М., 1976 – 1983.
24. Платон. Собрание сочинений. Т. I-IV. – М., 1990–1994.
25. Плотин. Трактаты 1-11. – М., 2007. – 446 с.
26. Філософія. Хрестоматія. Від витоків до сьогодення / [За ред. Л.В. Губерського] – К.: Либідь, 2012.– 344 с.
27. Читанка з філософії: в 6 кн. – К.: Фірма «Довіра», 1992. – Кн.1: Філософія Стародавнього світу. – С. 93-207.